

**UCHWAŁA NR XXV/429/20
RADY MIASTA OLSZTYNA**

z dnia 30 września 2020 r.

**w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Olsztyna
na lata 2020-2023”**

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r. poz. 713, 1318) oraz na podstawie art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282, 782, 1378) Rada Miasta Olsztyna uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Olsztyna na lata 2020-2023”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Olsztyna.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

PRZEWODNICZĄCY RADY MIASTA

Robert Szewczyk

Załącznik do uchwały Nr XXV/429/20
Rady Miasta Olsztyna
z dnia 30 września 2020 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI MIASTA OLSZTYNA**

NA LATA 2020 - 2023

OLSZTYN 2020

SPIS TREŚCI

1. Wstęp
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.
4. Zadania własne Samorządu określone w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
5. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie krajowym.
6. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.
7. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w dokumentach strategicznych opracowanych na poziomie lokalnym.
8. Dziedzictwo kulturowe Olsztyna. Charakterystyka zasobu.
9. Diagnoza stanu zachowania zasobu zabytkowego stanowiącego własność Gminy Olsztyn.
10. Analiza SWOT dziedzictwa kulturowego Olsztyna
11. Założenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Olsztyna na lata 2020 – 2023.
12. Instrumenty realizacji Programu.
13. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Olsztyna na lata 2020 – 2023.
14. Monitoring realizacji Programu.

1. Wstęp

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami jest zadaniem własnym gminy. Głównym założeniem dla opracowania gminnych programów opieki nad zabytkami jest określenie kierunków działań w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, z uwzględnieniem lokalnych uwarunkowań, a także wskazanie zadań i instrumentów niezbędnych do realizacji tej polityki w okresie czteroletnim.

Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Przedmiotem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Olsztyna (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego w granicach administracyjnych miasta.

Programy opieki nad zabytkami nie mają statusu aktów prawa miejscowego, przez co nie mogą stanowić samodzielnej podstawy rozstrzygnięć, są jednak dokumentem polityki administracji samorządowej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania działań z dziedziny opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Beneficjentami GPOnZ są nie tylko użytkownicy obiektów zabytkowych, ale cała lokalna wspólnota samorządowa. Celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego. Ma on służyć pobudzeniu mechanizmów regulujących opiekę nad zabytkami oraz kształtowaniu dobrych praktyk w tej dziedzinie.

Gminny program opieki nad zabytkami odnosi się zarówno do działalności gminy jako opiekuna tych zabytków, których jest prawnym właścicielem jak też do całego zasobu zabytkowego znajdującego się w granicach administracyjnych Olsztyna. Działania, których adresatem jest społeczność lokalna, a przede wszystkim właściciele zabytków, polegają na tworzeniu warunków finansowych oraz organizacyjnych dla właściwej opieki nad dziedzictwem kulturowym. Mają charakter przede wszystkim pomocowy oraz edukacyjny, związany z upowszechnianiem wiedzy o zabytkach oraz pogłębianiu przekazu jakim jest potrzeba ich ochrony. Zadaniem władz publicznych w tym względzie jest pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających na celu taką opiekę.

Wskazane w programie działania wyznaczają cel strategiczny oraz kierunki działań wynikające z diagnozy zasobów dziedzictwa kulturowego miasta Olsztyna.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Obowiązek sporządzenia niniejszego dokumentu nakłada na samorządy art. 87 ust. 1 ustawy - Prezydent Miasta sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. W art. 87 ust. 2 sformułowane zostały podstawowe cele programu tj.:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Określenie „opieka nad zabytkiem” wprowadzone zostało wraz z wejściem w życie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r., zgodnie z którą, sprawowana jest ona przez właścicieli lub posiadaczy zabytków i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytków,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencja ta jest czynnikiem zmiennym, uzależniona jest ponadto od stanowiska merytorycznego Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zasady prowadzenia ewidencji zabytków reguluje art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zgodnie z którym: wójt, burmistrz, prezydent miasta prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków ujęte są:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Po wejściu w życie Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, na Prezydenta, nałożone zostały nowe zadania związane z prowadzeniem gminnej ewidencji zabytków.

Obowiązki informacyjne:

- a) obowiązek zawiadomienia właściciela zabytku przez prezydenta miasta o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków;
- b) obowiązek zawiadomienia właściciela zabytku przez prezydenta miasta o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków;
- c) obowiązek zawiadomienia właściciela o sporządzeniu nowej karty adresowej;
- d) obowiązek zawiadomienia właściciela zabytku przez prezydenta miasta o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków;
- e) obowiązek zawiadomienia właściciela zabytku przez prezydenta miasta o wyłączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków;
- f) zawiadomienia, o których mowa w ppkt: a), c), d) zamieszczone są w BIP, do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o: włączeniu karty adresowej zabytku, włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków;
- g) w przypadku zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym zawiadomienia: o

zamiarze włączenia karty adresowej, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty, o zamiarze wyłączenia karty lub o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej BIP;

h) w przypadku stwierdzenia niezgodności ze stanem faktycznym lub prawnym danych zawartych w dotychczasowej karcie adresowej zabytku, prezydent miasta sporządza kartę adresową według nowego wzoru.

Zmiany dotyczące zawartości karty adresowej:

a) zasadniczo zmieniał się wzór karty adresowej, poprzez znaczące rozszerzenie jej merytorycznej zawartości o punkty: „historia, opis, wartości, stan zachowania, postulaty dotyczące konserwacji”:

- nowy punkt „historia” oznacza konieczność przeprowadzenia kwerendy archiwalnej, analizy materiałów publikowanych oraz niepublikowanych, analizy materiałów ikonograficznych, map archiwalnych;

- nowy punkt „wartości” wymaga przygotowania metodologii wartościowania zabytków niewpisanych do rejestru zabytków usytuowanych na terenie Olsztyna;

- nowe punkty „stan zachowania” i „postulaty konserwatorskie” wymagają oględzin obiektu oraz analizy istniejącej dokumentacji;

b) kartę wg nowego wzoru zatwierdza wojewódzki konserwator zabytków;

c) dokumenty dotyczące zabytku, uzasadniające treść w karcie adresowej zabytku gromadzi się w sposób zapewniający ich kompletność i ochronę przed nieuprawnionym dostępem.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochrona narodowego dziedzictwa kulturowego została zagwarantowana w art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej: *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.*

Art. 6 Konstytucji RP mówi natomiast: *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w następujących aktach prawnych:

- ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, która wskazuje, że ochrona zabytków i opieka nad zabytkami jest zadaniem własnym gminy; pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się

zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy,

- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,

- ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane,

- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, wskazująca, że celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami; ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską,

- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, w której ujęto m. in, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych,

- ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków,

- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,

- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, w ramach której, gminy mogą wspierać działalność związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe,

- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską,

- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa, definiująca pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m. in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w

którym określone zostaną zasady sytuowania m. in. nośników reklam.

Kwestie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami regulują ponadto akty wykonawcze:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”, określające tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczania i noszenia,
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków,
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych,
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę,
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków,
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków,
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami,
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za

granicę niezgodnie z prawem.

Ochrona zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach, została określona w:

- ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach,
- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach,
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.

4. Zadania własne samorządu określone w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 12. 1. Starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Art. 16. 1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób

zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Art. 17. 1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;

2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

4) składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 18. 1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w

szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19. 1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1.b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków kulturowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22. 4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 25. 1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku, jak również możliwości jego dostosowania dla osób ze szczególnymi potrzebami, o których mowa w ustawie z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

Art. 26. 1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 32. 1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

Art. 33. 1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on

zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

Art. 50. 1. W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia, uszkodzenia, kradzieży, zaginięcia lub nielegalnego wywiezienia za granicę, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia.

2. Czasowe zajęcie zabytku ruchomego polega na przekazaniu go, w zależności od rodzaju zabytku, do muzeum, archiwum lub biblioteki.

3. W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Przepisy o gospodarce nieruchomościami stosuje się odpowiednio.

Art. 71. 1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Art. 81. 1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Art. 102. 1. Społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach.

2. Społeczny opiekun zabytków współdziała z wojewódzkim konserwatorem zabytków i starostą w sprawach ochrony zabytków i opieki nad tymi zabytkami.

3. Społecznym opiekunem zabytków może być osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz posiada wiedzę w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

4. Zadania społecznego opiekuna zabytków może wykonywać również osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej.

Art. 103. 1. Społecznego opiekuna zabytków ustanawia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, starosta właściwy dla miejsca zamieszkania (siedziby) kandydata na społecznego opiekuna zabytków.

2. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków starosta cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w art. 102 ust. 3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania.

3. O ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.

5. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie krajowym

5.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest dokumentem tworzonym na podstawie art. 84 i art 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pierwszy program krajowy obejmował lata 2014-2017.

We wrześniu 2019 roku weszła w życie uchwała Rady Ministrów w sprawie aktualnego programu obejmującego lata 2019-2022 (Dz. U. z 11 września 2019 r. poz. 808). Główny cel aktualnego programu to stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami.

Jego realizacja zakłada następujące kierunki działań:

- a) optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez:
  - wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
  - wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;
- b) wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami poprzez:
  - merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
  - podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;
- c) budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez:
  - upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
  - tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

5.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004 – 2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Celem strategicznym Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 jest

zrównoważenie rozwoju kultury w regionach.

Cele cząstkowe strategii to:

- wzrost efektywności zarządzania sferą kultury,
- zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury,
- wzrost udziału kultury w PKB,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury,
- wzrost uczestnictwa w kulturze,
- rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych,
- efektywna promocja twórczości,
- promocja polskiej kultury za granicą,
- ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- rozwój przemysłów kultury.

Cele operacyjne NSRK na lata 2004 – 2020 określa 11 programów operacyjnych Ministra Kultury. Program operacyjny „Dziedzictwo kulturowe” realizowany jest w ramach dwóch komplementarnych priorytetów: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych.

5.3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowania przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów strategii.

Działania powiązane z obszarem ochrony zabytków:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO);
- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych poprzez

uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty, likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.4. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju do roku 2030

Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego kraju. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie.

Koncepcja uwzględnia też problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej, wskazując jako cele:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na obszarach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi poprzez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

6. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami obowiązującymi na poziomie województwa

6.1. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2020-2023

Głównym zamierzeniem Programu jest wskazanie potencjału dziedzictwa kulturowego regionu jako czynnika wpływającego na realizację planów rozwojowych województwa warmińsko-mazurskiego w zakresie wzrostu konkurencyjności gospodarki oraz jakości życia mieszkańców, pod warunkiem zapewnienia i wspomagania ochrony materialnych i niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego łącznie z ochroną krajobrazu kulturowego. Realizacja Programu ma przyczynić się do stworzenia warunków dla kreowania i realizowania działań z zakresu opieki i ochrony zabytków w województwie.

Program wskazuje, że dziedzictwo kulturowe regionu stanowi element jego promocji i przyczynia się do jego rozwoju gospodarczego. Jego głównym celem jest ochrona i zachowanie

zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej województwa warmińsko-mazurskiego. Wyznaczone cele szczegółowe i kierunki działań to: poprawa stanu zachowania i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz wykorzystanie potencjału zasobów dziedzictwa kulturowego w polityce rozwoju województwa.

6.2. Program wsparcia rozwoju kultury województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025

Celem Programu wsparcia rozwoju kultury województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 (Uchwała nr 30/654/18/V z dnia 10. 07. 2018 r.) jest określenie głównych zadań administracji samorządowej województwa oraz podległych mu jednostek w tej dziedzinie. Program określa podstawowe elementy planistyczne regionalnej polityki kulturalnej. Należy do nich konieczność ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwijanie regionalnej tożsamości w oparciu o dorobek pokoleń mieszkańców Warmii i Mazur. Program ma także zwrócić uwagę na potrzebę inspirującego i wspierającego podejścia administracji regionu do aktywności kulturalnej jego mieszkańców traktowanej także jako jedno z kół zamachowych rozwoju regionu.

Cele strategiczne rozwoju kultury w województwie warmińsko-mazurskim:

Cel I (infrastrukturalny): Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego jako podstawy rozwoju i upowszechniania kultury oraz dostosowywanie infrastruktury kulturalnej (oraz zarządzania) do współczesnych standardów i trendów światowych.

Cel II (społeczny): Rozwój edukacji w zakresie kształtowania kompetencji kulturowych i wspieranie społecznej aktywności kulturalnej rozumianej jako tworzenie kultury, jak i uczestnictwo w kulturze.

Cel III (gospodarczy): Promocja województwa poprzez kulturę oraz promocja kultury regionu służąca wzrostowi jego atrakcyjności i konkurencyjności.

6.3. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025

Strategia jest narzędziem zarządzania regionem, przybliżającym wizję rozwojową Warmii i Mazur. Jest ona podstawą programową kolejnych programów operacyjnych.

W obszarze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wśród atutów w wyznaczonych obszarach strategicznej interwencji wymieniono duże nasycenie obiektami zabytkowymi. Walory turystyczne województwa wynikają również z jego wartości kulturowej oraz rozwoju oferty wypoczynkowej i zdrowotnej. Gminy regionu dysponują licznymi obiektami zabytkowymi. Odnotowano znaczną dynamikę liczby osób zainteresowanych ofertą muzealną.

6.4. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego

Plan jako element regionalnego planowania strategicznego ma na celu równoważenie różnych sfer rozwoju województwa w przestrzeni, jednocześnie służy konkretyzacji przestrzennej celów sformułowanych w strategii rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego i określa uwarunkowania przestrzenne do formułowanych programów rozwoju. Główny cel zagospodarowania przestrzennego województwa to: „ład przestrzenny i zrównoważony rozwój jako podstawa kształtowania polityki przestrzennej województwa”.

Dla realizacji polityki przestrzennej w odniesieniu do środowiska przyrodniczego i kulturowego przyjęto:

Obszar 3. Środowisko przyrodnicze i kulturowe

Ochrona dziedzictwa kulturowego i kształtowanie tożsamości regionalnej

Obszar 4. Infrastruktura społeczna

Kształtowanie optymalnego modelu rozmieszczania w przestrzeni obiektów kultury, sztuki i sportu, w celu zaspokojenia potrzeb i aspiracji mieszkańców regionu

Obszar 5.3. Turystyka

Wykorzystanie potencjału turystycznego województwa jako czynnika rozwoju społeczno-gospodarczego.

7. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w dokumentach strategicznych opracowanych na poziomie lokalnym

7.1. Strategia Rozwoju Miasta – Olsztyn 2020

Zgodnie z powyższym dokumentem wizja rozwoju Olsztyna w 2020 r. to:

„Olsztyn – nowoczesna aglomeracja z dobrze rozwiniętymi funkcjami metropolitalnymi, tworzona przez unikatowe środowisko przyrodnicze, wyjątkową jakość życia i konkurencyjne warunki prowadzenia biznesu”.

Kwestie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym miasta, częściowo obejmuje cel operacyjny A2 – „budowanie tożsamości miasta”, w którym określono następujące kierunki działań:

- inicjowanie, promocja i wspieranie kultury w celu rozwoju kapitału społecznego służącego integracji mieszkańców oraz podnoszenie wiedzy mieszkańców o historii i kulturze stolicy Warmii i Mazur;

- intensyfikacja i integracja działań, których celem jest promocja Olsztyna jako miasta, z którym wiążą się losy wielu znanych postaci, oraz budowa wyrazistej marki Olsztyna, z uwzględnieniem jego specyfiki przyrodniczej, kulturowej i społecznej;
- budowa społeczeństwa obywatelskiego poprzez wspieranie organizacji pozarządowych oraz rozwój partycypacji społecznej.

7.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Olsztyn

W części studium dotyczącej uwarunkowań dokonano analizy stanu oraz kierunków dalszego rozwoju miasta m. in. w oparciu o uwarunkowania kulturowe, w tym wynikające z „występowania zasobów kulturowych, krajobrazowych i ich walorów, wymagań w zakresie ochrony zespołów i obiektów zabytkowych oraz krajobrazów i dóbr kultury współczesnej”.

Rozdział 3. uwarunkowań, pt. *System środowiska naturalnego*, zwraca uwagę na istotne i wyróżniające miasto zasoby zieleni urządzonej, w tym historycznej, wymieniając także zabytkowe cmentarze oraz zielen przyuliczną. W rozdziale tym zwrócono także uwagę na problem zaśmiecenia przestrzeni miejskiej reklamami.

Rozdział 9. pt. *Turystyka*, kładzie nacisk na rolę dziedzictwa kulturowego w rozwoju turystyki, a we wnioskach stwierdza: „do najważniejszych potrzeb związanych z rozwojem funkcji turystycznej miasta należą m. in. dbałość o zachowanie naturalnych walorów krajobrazowych i kulturowych miasta”.

Rozdział 12. w całości poświęcony jest ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Zawiera krótką charakterystykę rozwoju przestrzennego Miasta oraz aktualnego zasobu zabytkowego, wyróżnia układy urbanistyczne i założenia architektoniczne o wartościach kulturowych, oraz wyznacza strefy konserwatorskie – wydzielone w strukturze miasta obszary o różnym stopniu nasycenia walorami kulturowymi, proponowane do objęcia ochroną konserwatorską w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. W ramach stref konserwatorskich wyróżniono **strefę A** – pełnej ochrony konserwatorskiej, **strefy B**- częściowej ochrony konserwatorskiej, **strefy K** – ochrony krajobrazu, **strefy E** – ochrony ekspozycji, **strefy W** – bezwzględnej ochrony archeologicznej **oraz OW** – strefy obserwacji archeologicznej. Systematyzacja powyższa przyjęta została w oparciu o dokument „*Obszary ochrony konserwatorskiej miasta Olsztyna*” z sierpnia 2001 r.

W części drugiej studium, której celem jest wyznaczenie kierunków rozwoju miasta, uwzględniając rozpoznane wcześniej uwarunkowania, ochronę wartości kulturowych i przyrodniczych uznano, za jeden z celów polityki przestrzennej Miasta.

W rozdziale 5. poświęconym m. in. ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków

powtórzono wyznaczone w części dotyczącej uwarunkowań strefy ochrony konserwatorskiej, określając jednocześnie wytyczne konserwatorskie dla działań podejmowanych w ramach poszczególnych stref, opracowane na podstawie cytowanych „Obszarów ochrony konserwatorskiej miasta Olsztyn” z 2001 r. Szczegółowe ustalenia dla poszczególnych stref, a także precyzyjne wyznaczenie ich granic dokonywane jest na etapie sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Inny cel określony dla umocnienia funkcji metropolitalnych miasta to wykorzystanie potencjału historycznego i przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego w dziedzinie turystyki, natomiast w ramach celów służących poprawie jakości życia w mieście wskazano postulaty:

- rewitalizacja dużych obszarów mieszkalnych oraz zagrożonej degradacją zabudowy mieszkaniowej stanowiącej dziedzictwo historyczne;
- ochrona dziedzictwa kulturowego zapewniająca harmonijnie włączenie przestrzeni historycznej we współczesne procesy rozwojowe;
- kreowanie nowych funkcji dla obiektów o wartości historycznej i kulturowej oraz aktywna polityka przekształceń zdegradowanych obszarów zrewaloryzowanych.

W strefie śródmiejskiej postuluje się podniesienie jakości przestrzeni publicznej na terenach zieleni wokół starego miasta wraz z uczytelnieniem przebiegu murów obronnych w terenie i nawierzchniach. Słuszny jest także postulat rozszerzenia strefy centrum o obszar niezagospodarowanych jak dotąd koszar zlokalizowanych przy ul. Gietkowskiej i Dąbrowskiego.

W zapisach dotyczących obszaru drugiej strefy usługowo-gospodarczej znalazło się zadanie polegające na rewitalizacji zespołu dworsko-parkowego przy ul. Trackiej 15, w ramach kształtowania Miejskiego Systemu Środowiska Naturalnego.

W studium położono nacisk na wykorzystanie potencjału przyrodniczego miasta, dostrzegając także wartości tkwiące w historycznych zespołach zieleni miejskiej. Zidentyfikowano i wskazano tereny zieleni zlokalizowane przy obiektach objętych ochroną konserwatorską, historycznie cenne ze względu na swój wiek, dobór gatunków drzew i układ. W programie kształtowania nowych obszarów zieleni urządzonej założono m. in. odtworzenie, rewitalizacja i utrzymanie wewnętrznego pierścienia zieleni wokół Starego Miasta.

7.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego – charakterystyka ogólna

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego są jedną z form ochrony konserwatorskiej, wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Projekty i zmiany planów zagospodarowania przestrzennego uzgadniane są z wojewódzkim konserwatorem

zabytków. Zgodnie z ustawą z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Lista aktualnych planów miejscowych oraz planów będących w przygotowaniu wraz z załącznikiem graficznym prezentującym zasięg pokrycia planów w mieście dostępne są na stronie internetowej www.olsztyn.eu.

7.4. Zintegrowany Program Rozwoju Przestrzennego Śródmieścia Olsztyna

Dokument ten posiada część dotyczącą zabytków i dóbr kultury współczesnej. „Ochrona dziedzictwa kulturowego jest istotnym elementem zrównoważonego rozwoju miasta. Zachowana w kształcie historycznym przestrzeń miejska wraz z zabytkami to drugi po warunkach przyrodniczych element stanowiący o indywidualnym, unikalnym wizerunku i atrakcyjności turystycznej Olsztyna.” Program wskazuje na konieczność ochrony zabytkowych układów przestrzennych, w tym: historycznego krajobrazu, zabytków architektury i budownictwa, wnętrz ulic, zespołów budowlanych, zabytków techniki oraz zieleni. Określone zostały ponadto działania służące ochronie wymienionych wyżej zabytków.

8. Dziedzictwo kulturowe Olsztyna; charakterystyka zasobu

8.1. Krajobraz kulturowy Olsztyna

Krajobraz kulturowy Olsztyna składa się z zasobów przyrodniczych połączonych z infrastrukturą miejską. Miasto leży na terenach o urozmaiconym krajobrazie, nad rzeką Łyną, otoczone jeziorami i lasami. Na odcinku poprzedzającym centrum miasta, Łyna płynie spokojnym nurtem, natomiast po północnej stronie posiada bystry nurt złobiąc w otaczającym ją terenie kaniony dochodzące nawet do 30 metrów. Zabudowa miejska od strony południowej, zachodniej i północnej otoczona jest kompleksami leśnymi. W północnej części miasta znajduje się Las Miejski przecięty przełomami Łyny. Posiada on wysokie wartości krajobrazowe, rekreacyjne i przyrodnicze. Na jego obszarze znajdują się dwa rezerwaty przyrody: Moczar i Redykajny. Duża część drzewostanu osiąga wiek powyżej 120 lat.

W obszarach zurbanizowanych wyróżnia się pięć podstawowych typów krajobrazu:

a) krajobraz miasta średniowiecznego obejmujący obszar Starego Miasta z dominantami: zamku

Kapituły Warmińskiej, katedry św. Jakuba oraz Bramy Górnej;

b) krajobraz miasta a architekturą typową dla okresu historyzmu i secesji kształtujący się na przełomie XIX i XX w. Dotyczy on obszaru kształtujących się w tym czasie dzielnic Śródmieście oraz Zatorze. Jego cechą charakterystyczną był duży udział zieleni pojawiającej się w formie:

- niewielkich ogródków przed domami i kamienicami;
- alejowych nasadzeń drzew wzdłuż ciągów komunikacyjnych, na skwerach i placach; nasadzeń na placach przed gmachami użyteczności publicznej i kościołami;
- zieleni komponowanej na terenie cmentarzy;
- zieleni komponowanej, parkowej wplecionej w kompozycję założeń szpitalnych;
- parków miejskich.

c) zespoły zabudowy koszarowej;

d) zespoły zabudowy mieszkaniowej ukształtowane w okresie dwudziestolecia międzywojennego;

e) układy ruralistyczne wsi wchłoniętych po II wojnie światowej w granice administracyjne miasta.

8.2. Rys historyczny i rozwój przestrzenny miasta

Rozwój przestrzenny Olsztyna podzielić można na kilka zasadniczych etapów, które miały znaczący wpływ na kształt współczesnego miasta.

Pierwszy z nich to okres miasta średniowiecznego. Powstanie organizmu miejskiego w zakolu rzeki Łyny poprzedziło osadnictwo pradziejowe, którego początek sięga ósmego tysiąclecia p.n.e. Bezpośrednim impulsem powstania miasta była kolonizacja ziem pruskich dokonująca się na mocy bulli papieskiej z 1243 roku. W porozumieniu z zakonem krzyżackim kolejni biskupi warmińscy zasiedlali tereny diecezji, głównie osadnikami z Niemiec.

Olsztyn założony został przez kapitułę warmińską w oparciu o przywilej lokacyjny z 31 października 1353 r. Jego zasadźca Jan z Łajs, na wyznaczonym obszarze wytyczył obszar pod zabudowę, na nim zaś bieg ulic, które utworzyły szachownicę bloków mieszkalnych podzielonych z kolei na parcele. Ukierunkowanie całego miasta stanowił biegnący z południa na północ i wcześniej funkcjonujący szlak komunikacyjny. Stanowił on główną oś miasta i łączył dwie bramy miejskie: Dolną na południu i Górną na północy. Konsekwencją wykorzystania linii istniejącej drogi była więc ogólna kierunkowość całego układu przestrzennego miasta; odzwierciedla to także prostokątny kształt rynku, którego długość odpowiada trzem miarom siedmioprętowym, natomiast szerokość dwóm miarom siedmioprętowym (klasyczna dla średniowiecza technika pomiarowa oparta na siatce kwadratów o bokach 7 prętów, gdzie 1 pręt = 4,59 m). Na podłużnej osi rynku usytuowany został ratusz. Prawdopodobnie pierwotnie była to budowla o konstrukcji szkieletowej,

dopiero po zakończeniu wojny trzynastoletniej, na przełomie XV/XVI w. zbudowano późnogotycki ratusz, który w ogólnej bryle, po przebudowach z lat 1858-1859 oraz 1927-1928 przetrwał do naszych czasów. Na górnej kondygnacji ratusza znajdowała się sala posiedzeń rady miejskiej, ława sądowa, izba urzędowa burmistrza (od kiedy wykupiono od zasadzcy sołectwo) oraz izby jego urzędników. W przyziemiu oraz na zapleczu zlokalizowano kramy kupieckie. Ten uniwersalny charakter budowli przesądził o tym, że obok murów obronnych i kościoła miała ona dla miasta pierwszorzędne znaczenie.

Wychodzące z narożników rynku po dwie ulice podzieliły teren miasta na odpowiednie bloki zabudowy. Początkowo zabudowę miasta tworzyły budynki o konstrukcji szkieletowej, pierwsze budynki murowane pojawiły się dopiero u schyłku XV w. Zwartą przestrzeń zabudowy miejskiej określał przebieg miejskich murów obronnych. W murach miejskich istniały bramy (Bramę Młyńską rozebrano przed 1787 r., Bramę Dolną rozebrano ok. 1810 r.). Istniejąca do dziś Brama Górna stanowi pozostałość miejskich fortyfikacji. Datowana jest na przełom XIV/XV w. Podczas pożaru w 1679 r. górne części szczytów uległy spaleni. Były one kilkakrotnie odbudowywane, najpierw w konstrukcji szkieletowej, aż do obecnej formy neogotyckiej z 1858 r.

Odpowiednikiem budowli o walorach obronnych, usytuowanym w granicach miasta, stał się kościół św. Jakuba. Uposażenie parafii oraz konieczność przydzielenia jej parceli miejskiej kapituła warmińska określiła już w dokumencie lokacyjnym. Kościół farny budowano od końca XIV w. Usytuowany został wprost przy murach, od strony potencjalnie najbardziej zagrożonej, w punkcie przeciwnym do zamku. W latach 1866-1868 przeprowadzono restaurację świątyni w stylu neogotyckim. Zakres wykonanych wówczas prac obejmował m.in. powiększenie otworów okiennych, dodanie neogotyckich półszczytów oraz wzniesienie latarni na wieży.

Ponieważ akcja kolonizacyjna była przede wszystkim dobrze zaplanowanym przedsięwzięciem politycznym wymierzonym w rodzimą ludność pruską, wszystkie miasta zakładane na tych terenach stanowiły organizmy funkcjonujące w bezpośrednich związkach z zamkami, tworząc z nimi ufortyfikowane zespoły obronne. Budowę zamku olsztyńskiego, poprzedziła najprawdopodobniej (jak również powstanie samego miasta) drewniano – ziemna strażnica obronna. Jej początek należy kojarzyć z rokiem 1334 i wiele wskazuje na to, że istnienie tej warowni było z góry zaplanowanym aktem mającym poprzedzić powstanie w niedalekiej przyszłości założenia obronnego o trwałej – murowanej strukturze. Zarówno rozplanowanie przestrzenne samego miasta, jak też system otaczających je i zamek fortyfikacji świadczą o tym, że oba te organizmy powstawały we wzajemnej synchronizacji nie naruszając jednakże autonomiczności obronnej zamku. Gdy dokonano lokacji Olsztyna jako siedziby trzeciego (po

fromborskim i melzackim) komornictwa kapitulnego na Warmii, zamek miał przede wszystkim być bezpiecznym skarbcem i spichlerzem kapituły oraz siedzibą urzędu ziemskiego. Budowlę wzniesiono na tzw. surowym kamieniu, jej wielkość, kształt i funkcja wynikały po części z przeznaczenia, po części z obowiązujących wówczas w tej części państwa krzyżackiego zwyczajów budowlanych. Zamek olsztyński budowano etapami. Całe założenie otrzymało ostatecznie kształt czworoboku z dodatkowymi liniami zewnętrznych murów obronnych. W pierwszej fazie gotyckiej wzniesiono skrzydła: północne (mieszkalne) i południowe (administracyjno-gospodarcze) wraz z wieżą i murami obronnymi. Do 1397 r. ukończono budowę czworoboku murów obronnych, podwyższając istniejące kurtyny i wieżę narożną. Do połowy XV w. wzniesiono umocnienia zewnętrzne przystosowane do broni palnej, z umocnionymi basztami oraz systemem fos.

Kapituła, zakładając Olsztyn, wyznaczyła mu nie tylko rolę ośrodka administracyjnego, obronnego ale też gospodarczego i handlowego dla komornictwa olsztyńskiego. Jego mieszkańcy stanowili rynek zbytu dla wyrobów rzemieślniczych, a mieszczaństwo stawali się nabywcami produktów rolniczych. Powstawały pierwsze warsztaty rzemieślnicze, a ich właściciele organizowali się w cechy.

Po upływie ćwierćwiecza od daty wystawienia przywileju lokacyjnego, aktem z 4 maja 1378r. kapituła warmińska postanowiła powiększyć terytorium miasta w kierunku wschodnim.

Wszystkie pierwotne cechy urbanistyki i systemu obronnego średniowiecznego Olsztyna są czytelne na najstarszych przekazach kartograficznych: planie Rehefelda z 1813 r. oraz na mapach katastralnych Hendewerka (1822-1823) i Rungego (1840-1841). Formę analizy przebiegu, jak również stanu zachowania murów miejskich i zamkowych stanowią rysunki porucznika Michaela Guisego z jego pierwszej podróży po Prusach w 1826 r. Ponadto granice średniowiecznej zabudowy miejskiej widoczne są do dziś.

Pojęcie obszaru miejskiego miało w średniowieczu charakter złożony. Rozróżniano mianowicie obszar przeznaczony na parcele miejskie, czyli bezpośrednio pod zabudowę oraz obszar o charakterze rolniczo-leśnym i pastwiskowym, który miał dawać utrzymanie mieszkańcom. W ten sposób miasto wykraczało poza obwód obronny, które w pierwszym okresie zabudowywano głównie stodołami, szopami i oborami. W ich otoczeniu, najbliżej murów miejskich, znajdowały się ogrody warzywne, dalej pola uprawne i pastwiska.

Większość zabudowy staromiejskiej (jeszcze w XVI w.) stanowiły domy drewniane, kryte strzechą. W gęstej zabudowie łatwo wybuchały pożary. Z budynków murowanych zachowały się jedynie nieznaczne relikty piwnic oraz fragment przyziemia z podcieniem arkadowym (tzw. dom burmistrza) przy ul. Stare Miasto 11. Olsztyn już w XV w. miał wodociąg i kanalizację. Wodę ze

stawów położonych kilometr od miasta doprowadzano drewnianymi rurami do miejskich studni. Nieczystości i wodę deszczową odprowadzano drewnianymi korytami poza mury miejskie. Niektóre ulice były brukowane, miały nawet drewniane chodniki. Częste były też epidemie, gdyż nieczystości wylewało się wprost na ulicę.

Jeszcze w średniowieczu Olsztyn wykroczył poza obwarowania miejskie tworząc dwa przedmieścia: Górne – na północ od miasta, zajmując tereny dzisiejszego placu Jedności Słowiańskiej i ulicy 11-go Listopada, oraz Dolne – na południe od miasta, przy zbiegu ówczesnych traktów na Miłakowo, Olsztynek i Warszawę. Przedmieścia te nie zespoliły się aż do początku XX w. z obszarem dzisiejszego Starego Miasta, gdyż izolowane były systemem fortyfikacji. Na zewnątrz murów miejskich, od strony wschodniej znajdował się targ koński, a także szpitale, cmentarze, zabudowa gospodarcza i ogrody. Wiadomości źródłowe dotyczące obydwu przedmieść pojawiają się dopiero w związku z okupacją przez wojska francuskie na przestrzeni roku 1807. W tym czasie dla pozyskania opału rozebrano większość drewnianej zabudowy gospodarczej. Władze prowincji pruskiej w Królewcu zachęciły magistrat olsztyński, by przedmieścia odbudowywać w sposób pozbawiony dotychczasowej przypadkowości. W rezultacie miasto otrzymało dwa plany, osobno dla każdego z przedmieść, opracowane przez Beckera i zatwierdzone w Królewcu. W kwietniu 1808 r. magistrat podjął uchwałę o ich praktycznej realizacji.

Miasto nękane na przestrzeni XVI, XVII, XVIII w. wojnami, epidemiami i pożarami wyludniało się i nie mogło się rozwijać, ma to swoje odzwierciedlenie w zachowanych z tego czasu obiektach architektonicznych. Dla przykładu, rajcy składający deklarację podatkową w 1572 roku wyliczyli, że wokół rynku stoi 31 domów należących do najbogatszych mieszczan, a przy bocznych uliczkach jest ich 138 oraz 30 bud opierających się o mury miejskie. Na przedmieściach miało znajdować się 85 domków budniczych oraz dodatkowo stodoły mieszczan. Zatem razem wzniesionych było wówczas 284 domów. Ta liczba utrzymywała się do końca XVIII w. Opisywane domy mieszkalne i budynki gospodarcze nie zachowały się. Zachowała się jedynie Kaplica Jerozolimska, związana z kultem Męki Pańskiej, wzniesiona w połowie XVI w., poza murami miejskimi, przy uczęszczanej drodze wylotowej (trakt miłakowski).

Wiele stuleci Olsztyn był jednym z małych, rolniczych miasteczek. Jeszcze w chwili zaboru przez Prusy w 1772 r. liczył 1770 mieszkańców; wówczas 127 rodzin utrzymywało się wyłącznie z rolnictwa. Po wojnach napoleońskich nastąpił okres reform ustrojowych. W Prusach zniesiono poddaństwo, wprowadzono stopniowe uwłaszczenie, komasację gruntów, prawo wolnego najmu do pracy. Weszła w życie nowa ordynacja miejska (1808 r.). Miastem miała rządzić rada, na czele z

zatwierdzanym przez władze państwa burmistrzem. Mieszkańców podzielono na obywateli i niepełnoprawnych obywateli. Ci pierwsi posiadali nieruchomości miejskie, ich roczny dochód miał wynosić od 150 do 250 talarów. Radę Miejską wybierali obywatele w bezpośrednim głosowaniu. Rada z kolei wybierała magistrat, zatwierdzany jednak przez władze państwowe. Wybory zgodne z nową ordynacją odbyły się w Olsztynie 22 stycznia 1809 r. Wybrano 24 radnych, burmistrzem został Piotr Grunenberg (do 1818 r.), następnie Karl Ehlert (do 1836 r.). Były to jednak czasy sporów i rywalizacji. Stabilizacja nastąpiła dopiero wówczas gdy w 1836 wybrano Jakuba Rarkowskiego, który pełnił urząd przez 29 lat.

Bezpośrednie otoczenie Starego Miasta traciło funkcje obronne. Z upływem czasu coraz większa liczba osób prywatnych wykupowała od miasta poszczególne odcinki miejskich murów obronnych, łącznie z odpowiadającymi im odcinkami fos. Ze względu na ich rozległość i głębokość, nie zostały one zasypane, ale odcięcie koryta Łyny od sztucznie nawadnianych fos spowodowało ich stopniowe wysychanie. W takich miejscach zakładano ogrody warzywne i budowano chlewiki.

W takiej postaci, czyli praktycznie nie wykraczając poza mury miejskie (wyjąwszy oba przedmieścia), miasto przetrwało do połowy XIX wieku. Jeszcze w 1850 r. liczba mieszkańców Olsztyna nie przekroczyła 3500 osób. Druga połowa XIX w. to początek niezwykle istotnych zmian w wizerunku miasta. Czynnikiem, które stały u podstaw tych zmian były m. in.:

- utworzenie powiatu olsztyńskiego w 1818 r.,
- budowa linii kolejowej i umieszczenie tutaj węzła kolejowego w II poł. XIX w.,
- utworzenie dowództwa garnizonu wojskowego.

Dzięki kolei Olsztyn doczekał się w miarę nowoczesnego układu komunikacyjnego, a przede wszystkim nastąpiła przestrzenna rozbudowa miasta. Ekspansja zabudowy następowała głównie w kierunku obu dworców kolejowych (Zachodniego i Głównego) na tyle intensywnie, że w ciągu 10 lat od uruchomienia linii kolejowej zwarta zabudowa dotarła do Dworca Głównego. Okolice dworca stanowiły bez wątpienia atrakcyjne tereny dla lokalnych przedsiębiorców, którzy w jego rejonie ulokowali swoje fabryki tworząc w ten sposób prężną i nowoczesną na ówczesne czasy przemysłową dzielnicę miasta. Miasto rozbudowywało się, napływ robotników wymusił tworzenie mieszkań. W Olsztynie rozpoczęła się budowlana hossa. Tylko w latach 1865-1875 wzniesiono 117 budynków i miastu przybyło 1366 mieszkańców. Budowa linii kolejowej spowodowała również wyodrębnienie się dzielnicy zwanej obecnie Zatorze. Początkowo miała ona charakter typowo wiejski. Jednakże wybudowanie nowoczesnej drogi wylotowej w kierunku Dobrego Miasta oraz mostu na rzece Wadąg (1862 r.) spowodowało większe zainteresowanie ze strony mieszkańców

tym właśnie rejonem miasta, upatrując w nim miejsca na rekreację i rozrywkę zwanego Jakubowo. Na Zatorzu ulokowano również nowy cmentarz ewangelicki. Pojawiły się tam także inwestycje o charakterze przemysłowym jak browar, czy rzeźnia.

W 1883 roku zapadła decyzja o budowie kompleksu leczniczo-opiekuńczego dla umysłowo chorych w nad jeziorem Kortowskim. Wzniesiono ponad czterdzieści budynków licowanych czerwoną cegłą, z własnym ujęciem wody, kanalizacją, ogrodem, kaplicą, cmentarzem. Leczyło się tu około 400 chorych. Budowa Prowincjonalnego Zakładu Psychiatrycznego miała się przyczynić do ekspansji miasta w kierunku południowym i zachodnim.

Ogromny napływ kapitału sprawił, że w ciągu pięciolecia 1885-1890 zbudowano w Olsztynie 252 budynki mieszkalne. Była to liczba rekordowa. W roku 1888 zlikwidowano małomiasteczkową numerację ciągłą budynków i wprowadzono oddzielną dla każdej ulicy. W tymże roku pojawił się w Olsztynie inżynier budownictwa i kolejnictwa Robert Luckhardt. Przyjechał z Torunia mając 36 lat, by objąć w Olsztynie posadę architekta miejskiego. Nakreślił on plan rozwojowy miasta.

Kiedy w 1903 roku liczba mieszkańców Olsztyna przekroczyła 25 tysięcy, władze prowincji wschodniopruskiej w Królewcu ustanowiły w Olsztynie urząd nadburmistrza, a w 1905 r. utworzono rejencję olsztyńską – tym samym, pod względem swego usytuowania publicznoprawnego, nasze miasto zrównane zostało z Królewcem. W roku 1907, gdy ruszył w kierunku dworca pierwszy tramwaj elektryczny, było już prawie 30 tysięcy mieszkańców. Lawinowo następowały kolejne istotne zmiany w obrazie miasta. U zbiegu obecnych ulic Piłsudskiego i Emilii Plater wzniesiono potężny gmach rejencji (1912 r.), natomiast na miejscu dawnego cmentarza katolickiego i ewangelickiego rozpoczęto budowę nowego ratusza, którą mimo wybuchu wojny ukończono wiosną 1915 roku. Zarówno ekspansja miasta w kierunku dworca kolejowego, jak też powstanie nowego ratusza, spowodowały przesunięcie centrum miasta z rynku starego miasta w rejon obecnego Placu Jana Pawła II, tworząc w ten sposób śródmieście. Na początku XX w. w Olsztynie pojawiła się architektura secesyjna. Bogaci kupcy, fabrykanci, przedsiębiorcy budowlani przywieźli modę na krzywe linie i asymetrię. Choć formy nie były czyste i często zabarwione przez gust właścicieli, stały się ciekawym przykładem miejskiej architektury czynszowej z lat 1904-1914. Najważniejsze przykłady dobrze zachowanych do dziś obiektów, to kamienice przy ulicach: Bema 2, Dąbrowszczaków 3, Knosały 7, Kopernika 28, Mickiewicza 27, Plac Konsulatu Polskiego 5, Samulowskiego 6, Warmińska 7.

Jak już wspomniano czynnikiem miastotwórczym było również wojsko. Lata 1885-1912 to okres stałego wzrostu liczebnego garnizonu olsztyńskiego. Pierwsze, tzw. „koszary strzelców”

wybudowano w 1883 r. przy ul. Kromera, naprzeciwko dworca zachodniego. Zabudowa ta uległa rozbiórce na początku lat 80-tych XX w. (z kompleksu zachował się jeden budynek, pełniący pierwotnie funkcję odwachu). Kolejny kompleks powstał przy ulicach Dąbrowskiego i Gietkowskiej (1884-1886) dla 10 Pułku Dragonów. Zespół wielokrotnie rozbudowywano wznosząc obiekty mieszkalne, stajnie, kuźnię, ujeżdżalnię. Koszary te w roku 1945 zostały podpalone przez żołnierzy Armii Czerwonej, na skutek czego zniszczeniu uległa znaczna część budynków. Lata 1887-1889 to okres budowy koszar artyleryjskich (dzisiejsza ul. Artyleryjska) rozbudowany znacznie w latach 1899-1902. Wzniesiono wówczas między innymi budynek ujeżdżalni z charakterystyczną wieżyczką zegarową. Następny kompleks koszarowy, wybudowany został przy ulicy Kasprowicza w latach 1889-1890 przez prywatnego inwestora, który oddał je wojsku w dzierżawę. Stacjonowali tu grenadierzy i fizylierzy. Do dziś zachował się jeden nieznacznie przekształcony budynek (ul. Kasprowicza 4a), pozostałe zostały kompletnie przekształcone. Kolejne prywatne koszary wybudowano między rokiem 1888 a 1890 przy ul. Zientary-Malewskiej. Na zespół składało się zaledwie pięć budynków wzniesionych w formie prostych, jednopiętrowych bloków z poddaszem, przekrytych dachami dwuspadowymi, nie odbiegających wyglądem od wznoszonych w tym okresie budynków mieszkalnych. Do dziś przetrwały obiekty pokoszarowe o numerach adresowych: 5, 7, 9, 9a. W pobliżu jeziora Długiego wzniesiono w latach 1897-1898 koszary przeznaczone dla jednostek piechoty. Między 1910 a 1911 dobudowano tu nowe bloki koszarowe dla kompanii karabinierów maszynowych, następnie rusznikarnię i garaże, rozbudowując jednocześnie zespół w kierunku północnym gdzie powstały magazyny amunicji, prochownie i warsztaty. W 1905 roku rozpoczęto budowę kolejnego zespołu – przy ulicy Jagiellońskiej. Skoszarowano w nich bataliony piechoty, które wkrótce otrzymały miano Warmińskich. Podczas pierwszej wojny światowej stacjonował tu 18 Rezerwowy Pułk Piechoty a po plebiscycie oddział wojsk zmechanizowanych oraz batalion karabinów maszynowych, stanowiący obsadę sterowców lotniska w Dywitach. Po przeciwnej stronie ulicy (w kierunku wschodnim) planowano budowę kolejnych koszar piechoty, z których zrealizowano jeden obiekt (1914 r.), zachowany do dziś. W roku 1913 roku oddano do użytku jedenasty zespół koszarowy przeznaczony dla nowouformowanego 2 Pułku Artylerii Ciężkiej (przy dzisiejszej ulicy Pstrowskiego), później stacjonowały tu wojska łączności i oddziały piechoty. Stacjonujące tu jednostki rozwiązano w wyniku postanowień traktatu wersalskiego. Wojsko powróciło do tych koszar po dojściu Hitlera do władzy, przeznaczając je na siedzibę oddziałów szturmowych (SA).

W październiku 1912 r. Olsztyn stał się siedzibą okręgu wojskowego, zaś liczba żołnierzy wzrosła do prawie pięciu tysięcy. Rok później garnizon liczył już sześć tysięcy, a w 1914 roku

szesnaście tysięcy. Dla wojska potrzebne były mieszkania, warsztaty, place ćwiczeń. Olsztyn stał się miastem otoczonym z każdej strony koszarami wypełnionymi wojskiem. Ostatni, największy kompleks koszarowy powstał u schyłku lat 30-tych XX wieku przy obecnej ul. Warszawskiej. Stacjonowały tu dwa pułki dragonów – kawalerii zmotoryzowanej. Bezpośrednio po wojnie w koszarach urządzono tu przejściowy obóz dla robotników przymusowych III Rzeszy z terenu Prus Wschodnich.

Obok zespołów koszarowych, w obrębie miasta wzniesiono szereg innych budowli, obsługujących garnizon, w tym m.in.: szpital (1884-1885), zakłady pralnicze (1892), kościół (1913-1915) i monumentalny Urząd Prowiantowy z boczną koleją (1886-1905). Akcenty wojskowe stanowiły też pomniki upamiętniające poległych żołnierzy, nazwy ulic, mostów, a także rozległe rampy kolejowe, przeznaczone dla wojska.

Okres I wojny światowej spowodował zastój w rozwoju miasta. Trudności żywnościowe olsztynian skłoniły magistrat do wytyczenia ogrodów działkowych. Już w 1916 r. istniało na nie bardzo duże zapotrzebowanie. Wojna przyniosła kryzys gospodarczy na wielu płaszczyznach. Brakowało żywności, mieszkań, panowała inflacja, szerzyło się bezrobocie. Lata dwudzieste przyniosły upadek kilku znanych firm. Część zakładów zmuszona była wstrzymać produkcję. Sytuacja trudna była też dla rzemieślników, a także zakładów komunalnych. Mimo zakończenia wojny, w Olsztynie aż do 1924 r. tylko na przydziały kartkowe można było kupić chleb, mąkę, masło, opał. Miejski urząd kwaterunkowy chcąc złagodzić kryzys mieszkaniowy, przeznaczał na ten cel koszary opuszczone przez wojsko. Nadal jednak w 1920 r. 2285 osób poszukiwało mieszkania. Następnym etapem w rozwoju przestrzennym Olsztyna przypadł na lata 20-te i 30-te XX wieku, kiedy to doszło do prawdziwego buma budowlanego, zwłaszcza w zakresie budownictwa mieszkaniowego. Jego efektem było min. uzupełnienie zabudowy wytyczonych do tej pory ulic. Największymi inwestycjami lat 30-tych były osiedla mieszkaniowe, które rozlokowały się głównie na ówczesnych obrzeżach miasta. Stanowiły one realizację idei „miasta-ogrodu”. Nowe zespoły domów wolnostojących lub szeregowych planowano łącznie z ogrodami, przeznaczonymi na potrzeby mieszkańców, z uwzględnieniem obszarów pod zabudowę użyteczności publicznej i publiczne tereny zielone. Zaczęto zwracać uwagę na równowagę gabarytową zabudowy i jej odpowiednie zharmonizowanie z otoczeniem. W roku 1939 liczba mieszkańców Olsztyna przekroczyła 50 tysięcy.

Miasto nie ucierpiało bezpośrednio w wyniku walk, jakie stoczono na jego przedpolach podczas II wojny światowej. Jednak rok 1945 sprowadził na miasto kataklizm. Wskutek umyślnych podpałek armii radzieckiej spłonęło 36 % zabudowy miejskiej – niemal całe Stare Miasto i niemal

całe nowe centrum. Następny etap w rozwoju Olsztyna przypadł już na czasy po II wojnie światowej. Wyjątkowe miejsce w historii architektury, zajęła odbudowa Starego Miasta, która nastąpiła w latach 1950-1955. Dekoracje elewacji staromiejskich kamienic były dziełem miejscowego środowiska artystycznego z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. Wykonano je w technice sgraffita wykorzystując motywy ludowe, ornamentalne i roślinne.

Warto jeszcze wspomnieć o etapie rozrastania się miasta, polegającym na wchłonięciu, na podstawie decyzji administracyjnych, niektórych podmiejskich wsi tak, że obecnie tworzą one dzielnice miasta. Taka sytuacja miała miejsce w przypadku wsi Jaroty, Dajtki, czy Zalbki oraz majątków w Tracku, Nikielkowie i Grądku włączonych do granic administracyjnych w 1966 r. W 1987 włączono kolejne tereny: część wsi Likusy, Gutkowo i Redykajny.

8.3. Zabytki nieruchome w granicach administracyjnych miasta

Obecna struktura zabytkowej tkanki Olsztyna jest wynikiem historycznego rozwoju miasta scharakteryzowanego w poprzednim podrozdziale. Ze względu na chronologię zabytki nieruchome można podzielić na trzy grupy obiektów, charakteryzujące się specyficzną strukturą dziedzictwa materialnego:

- a) obiekty związane z kształtowaniem się struktury miasta w okresie średniowiecznym, rozbudowywane lub modernizowane w następnych okresach dziejowych,
- b) obiekty dokumentujące intensywny rozwój przestrzenny miasta w XIX i na początku XX w.
- c) obiekty powstałe w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Na terenie Olsztyna do rejestru zabytków nieruchomych województwa warmińsko-mazurskiego wpisanych zostało 435 obiektów. Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dokonywanie wpisów do rejestru zabytków należy do wyłącznych kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków. Wpis do rejestru zabytków zabytku nieruchomego następuje z urzędu lub na wniosek właściciela tego zabytku.

W granicach administracyjnych Olsztyna występuje wiele typów zabytków nieruchomych, wymienionych w art. 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych, wpisanych do rejestru zabytków obiektów w zestawieniu funkcjonalnym, należą opisane poniżej.

Zabytki budownictwa obronnego o proveniencji średniowiecznej:

- a) zamek kapituły warmińskiej,
- b) brama Górna,
- c) odcinki miejskich murów obronnych.

Zabytki architektury sakralnej:

- a) kościół p.w. św. Jakuba przy ul. Staszica,
- b) kościół p.w. św. Wawrzyńca wraz z cmentarzem przykościelnym przy ul. Bałtyckiej,
- c) kaplica Jerozolimska przy ul. Grunwaldzkiej,
- d) kościół ewangelicki p.w. Chrystusa Zbawiciela przy narożu Starego Miasta,
- e) kościół p.w. Matki Boskiej Różańcowej przy ul. Żniwnej,
- f) kościół p.w. NSPJ przy ul. Kopernika,
- g) kościół p.w. św. Józefa przy ul. Jagiellońskiej,
- h) kościół garnizonowy przy ul. Konopnickiej,
- i) kościół p.w. Chrystusa Króla i św. Franciszka przy ul. Wyspiańskiego.

Obiekty użyteczności publicznej:

- a) średniowieczny ratusz usytuowany w obrębie starego miasta,
- b) ratusz „nowy” przy Pl. Jana Pawła II,
- c) dawna siedziba rejencji przy ul. E. Plater,
- d) zespół szpitala miejskiego przy ul. Niepodległości,
- e) teatr im. Stefana Jaracza przy ul. 1 Maja,
- f) budynek poczty przy ul. Pieniężnego,
- g) dawna kaplica cmentarna obrządku żydowskiego, obecnie „Dom Mendelsohna” przy ul. Zyndrama z Maszkowic,
- h) budynki szkół przy ulicach: Jagiellońskiej, Kościuszki, Mickiewicza, Niepodległości, Pl. Jedności Słowiańskiej, Wyzwolenia.

Obiekty przemysłowe:

- a) wiadukty kolejowe nad rzeką Łyną,
- b) tartak przy ul. Knosały, ob. Muzeum Nowoczesności,
- c) podziemna stacja eżektorowa przy ul. Knosały,
- d) spichlerz przy ul. Kołłątaja,
- e) wiaty dworca zachodniego,
- f) budynek wchodzący w skład dawnego zespołu oczyszczalni miejskiej przy ul. Leśnej,
- g) spichlerz przy ul. Niepodległości,
- h) młyn i spichlerz przy ul. Partyzantów,
- i) wieża ciśnień na dworcu PKP,
- j) dawny budynek warzelni piwa przy ul. Wojska Polskiego,
- k) wieża ciśnień przy ul. Żołnierskiej.

Zespoły budowlane oraz układy urbanistyczne:

- a) układ urbanistyczny starego miasta;
- b) zespół dawnych koszar artylerii wraz z zielenią urządzoną przy ul. Artyleryjskiej,
- c) zespół dawnych koszar kawaleryjskich przy ul. Dąbrowskiego i Gietkowskiej,
- d) zespół dawnych koszar artyleryjskich, obecnie siedziba KW Policji przy ul. Pstrowskiego,
- e) zespół szpitala psychiatrycznego w Kortowie, obecnie część zabudowań UWM.

Dawne majątki ziemskie:

- a) dawny zespół dworsko-parkowo-folwarczny przy ul. Lubelskiej,
- b) dawne założenie dworsko parkowe w Pozortach,
- c) dawny zespół dworsko-parkowo-folwarczny przy ul. Trackiej.

Parki:

- a) park miejski Jakubowo,
- b) park w dawnym majątku Grądek, obecnie przy ul. Lubelskiej,
- c) park uniwersytecki i zieleń towarzysząca w Kortowie,
- d) park na Nagórkach, przy ul. Metalowej,
- e) park w Pozortach,
- f) park w Tracku.

Cmentarze:

- a) cmentarz ewangelicki przy ul. Baczewskiego,
- b) cmentarz przyszpitalny przy ul. Mariańskiej, obecnie park miejski,
- c) cmentarz rzymsko-katolicki św. Józefa przy ul. Rataja,
- d) cmentarz garnizonowy przy ul. Szarych Szeregów,
- e) cmentarz rzymsko-katolicki przy ul. Sielskiej,
- f) dawny cmentarz ewangelicki przy ul. Wojska Polskiego, ob. park miejski,
- g) cmentarz rzymsko-katolicki św. Jakuba przy ul. Wojska Polskiego,
- h) rosyjski cmentarz wojskowy przy ul. Wojska Polskiego,
- i) niemiecki cmentarz wojskowy przy Jakubowie,
- j) dawny cmentarz żydowski przy ul. Zyndrama z Maszkowic.

Na terenie miasta znajdują się ponadto zabytki architektury mieszkaniowej (wille, kamienice, domy wielorodzinne), pozostałości założeń ruralistycznych dawnych wsi wchłoniętych w struktury miasta wskutek jego rozwoju przestrzennego, czy też zabytki kultu religijnego: kapliczki i krzyże przydrożne. Opisy poszczególnych zabytków dostępne są na stronie <https://visit.olsztyn.eu>.

W granicach administracyjnych Olsztyna znajduje się także liczna grupa zabytków architektury

i budownictwa, które nie zostały wpisane do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego, natomiast ujęte są w gminnej ewidencji zabytków. Ewidencja ta powstała w 1995 r. jako wykaz zabytków nie wpisanych do rejestru zabytków, aktualizowana była w roku 2004 oraz w roku 2012. Zgodnie z zaleceniem Generalnego Konserwatora Zabytków, zarządzeniem nr 42 z dnia 7 lutego 2013 r., Prezydent Olsztyna założył gminną ewidencję zabytków miasta Olsztyna, którą tworzą karty adresowe wykonane na podstawie wykazu zabytków przekazanego w dniu 6 grudnia 2010 r. przez Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ewidencja jest zbiorem otwartym, na bieżąco aktualizowanym na podstawie informacji uzyskiwanych przez Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Elektroniczna wersja gminnej ewidencji zabytków jest dostępna w Biuletynie Informacji Publicznej Urzędu Miasta Olsztyna.

Zgodnie z najnowszą aktualizacją (Zarządzenie Prezydenta Olsztyna nr 87 z dnia 7 kwietnia 2020 r.) jest to 1077 obiektów. Dodatkowo na terenie miasta znajduje się 40 założeń komponowanej zieleni klasyfikowanej jako zabytek nieruchomy.

W grupie zabytków niewpisanych do rejestru zabytków nieruchomych, według katalogu wymienionego w art. 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, najbardziej indywidualne cechy posiadają:

Zespoły budowlane, układy urbanistyczne i ruralistyczne:

- a) zespół dawnych koszar piechoty między ul. Artyleryjską i Leśną,
- b) zespół budowlany i układ urbanistyczny zabudowy mieszkaniowej przy ul. Chopina,
- c) zespół ruralistyczny i budowlany przy ul. Cyranki,
- d) zespół budowlany dawnego Urzędu Prowiantowego przy ul. Dąbrowskiego,
- e) zespół budowlany i układ urbanistyczny zabudowy mieszkaniowej przy ul. Fałata,
- f) zespół ruralistyczny przy ul. Gronowej (Dajtki),
- g) układ urbanistyczny zabudowy mieszkaniowej przy ul. Grunwaldzkiej,
- h) zespół dawnych koszar piechoty przy ul. Jagiellońskiej,
- i) układ ruralistyczny przy ul. Konopnej (Dajtki),
- j) zespół budowlany i układ urbanistyczny przy al. Przyjaciół,
- k) zespół budowlany i układ urbanistyczny przy ul. Radiowej,
- l) zespół dawnego szpitala garnizonowego, ob. szpital uniwersytecki przy ul. Warszawskiej,
- ł) dawny zespół koszar kawalerii przy ul. Warszawskiej,
- m) dawny zespół rzeźni miejskiej przy ul. Wojska Polskiego,
- n) dawny zespół zakładu energetycznego przy ul. Wojska Polskiego,
- o) zespół elektrowni wodnej „Łyna” przy ul. Wojska Polskiego,

p) zespół Miejskiego Zakładu Wodociągowego przy ul. Żeglarskiej.

Architektura sakralna:

- a) kaplica filialna M.B. Różańcowej przy ul. Bałtyckiej,
- b) kaplica Matki Boskiej Szkaplerznej przy ul. Jarockiej,
- c) kapliczki przydrożne przy ul. Jagiellończyka, Poprzecznej, Pstrowskiego (nad jez. Skanda), Wilczyńskiego, Żurawiej.

Inne obiekty wyróżniające się w skali miasta:

- a) budynek dawnej zajezdni trolejbusowej przy ul. Knosały,
- b) dawna ewangelicka szkoła ludowa, ob. szkoła przy ul. Moniuszki,
- c) dawna fabryka mebli przy ul. Partyzantów,
- d) areszt śledczy przy ul. Piłsudskiego,
- e) budynki usytuowane na terenie starego miasta w Olsztynie, stanowiące powojenną odbudowę z lat 50-tych,
- f) spichlerz przy ul. Trackiej,
- g) dawne sanatorium przeciwgruźlicze dla kobiet przy ul. Jagiellońskiej.

Zabytki nieruchome zieleni:

- a) zielen zabudowy mieszkaniowej przy ul. Oficerskiej;
  - b) ogród willowy przy ul. E. Plater;
  - c) zielen osiedla mieszkaniowego nad jez. Długim;
- zielen osiedla mieszkaniowego przy ul. Reymonta i Paderewskiego;
- d) przedogródki przy ul. Dąbrowszczaków i Limanowskiego;
  - e) tereny zalesione wzdłuż rzeki Łyny – Las Miejski z promenadą.

8.4. Zabytki ruchome na terenie miasta Olsztyna

Rejestr zabytków ruchomych prowadzony jest przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru wyłącznie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Dla większości obiektów wpisanych do rejestru zabytków ruchomych opracowano dokumentację w postaci kart ewidencyjnych, zawierających historię, opisy i fotografie obiektów.

Charakterystyka zasobu:

1. Pomniki:

- a) rzeźba Chrystusa upadającego pod krzyżem (tzw. Boża Męka), z kamienia polichromowanego. Pomnik ustawiono poza murami miejskimi, w miejscu zwanym później Targiem Końskim jako świadectwo dżumy z lat 1709-1710. W latach 30-tych XX w. przeniesiono go na skwer u zbiegu ulic Kazimierza Jagiellończyka i Alojzego Śliwy;
- b) rzeźba Chrystusa – Zbawcy Świata, z piaskowca, wykonana w 1737 r., ustawiona na terenie cmentarza cholerycznego, położonego przy trakcie prowadzącym do Dobrego Miasta. Na początku lat 50-tych XX w. została zniszczona i wyrzucona na śmietnik. Pozbawiona głowy, z licznymi uszkodzeniami i ubytkami, odzyskana staraniem ówczesnego wojewódzkiego konserwatora zabytków, przeniesiona została na skwer przy kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa. Odnowiona i zrekonstruowana w 2003 r.; świadectwo dżumy z lat 1709-1710;
- c) popiersie Mikołaja Kopernika, odlew, brąz, wykonany w 1914 r. przez berlińskiego artystę Johanna Götza (odlew, brąz). Popiersie ustawione pierwotnie pod neogotyckim baldachimem, u podnóża fosy zamkowej, obecnie stoi na wysokim, kamiennym postumencie na skwerze przy Łynie, w parku przy zamku;
- d) pomnik Wyzwolenia Ziemi Warmińsko-Mazurskiej, z granitowych bloków, wykonany w 1.50 – tych XX w., według projektu Xawerego Dunikowskiego.

2. Wyposażenie kościołów:

- a) kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w Gutkowie: ołtarze, ambona, chór muzyczny, konfesjonał, szafka, kropielnica, krucyfiks, lichtarz, świeczniki, dzwon, zespół malowideł ściennych;
- b) katedra św. Jakuba przy ul. Staszica: ołtarze, krucyfiks, witraże, organy z 1876 r. pochodzące z zakładu Max Terletzki z Królewca;
- c) kościół p.w. św. Józefa przy ul. Jagiellońskiej: ołtarze, rzeźby, obrazy (droga krzyżowa), witraże, polichromie ścienne, ławki, klęczniki, stalle prezbiterium, ambona, chrzcielnica, sprzęty liturgiczne, eklektyczne organy pochodzące z pocz. XX w. (1912-13);
- d) kościół p.w. Matki Boskiej Różańcowej przy ul. Żniwnej: ołtarz główny, krucyfiks, relief, obrazy, empora muzyczna;
- e) kościół garnizonowy p.w. NMP Królowej Polski i św. Archaniołów przy ul. Konopnickiej: ołtarz z krucyfiksem, ambona, ławki, zespół stolarki drzwiowej, polichromie, witraże, dzwon, świeczniki, organy wykonane w 1914 r. w zakładzie „August Terletzki – właściciel Eduard Wittek” w Elblągu;

f) kościół ewangelicko-augsburski przy ul. Zamkowej: ołtarz, polichromie, strop, empory, witraże, ławki, ambona, krucyfiks, dzwony, organy, posadzka, mechanizm zegarowy na wieży;

g) kościół p.w. NSPJ przy ul. Kopernika: ołtarze, meble kościelne, ambona, konfesjonały, ławki, chrzcielnica, obrazy, rzeźby, mozaika, witraże, empora chóru, dzwony, posadzka, neogotyckie organy z 1916 r.

3. Obraz wielkoformatowy „Ifigenia w Taurydzie” (olej, płótno), namalowany w 1893 r. przez Heinricha Gartnera, wychowanka Gimnazjum Męskiego w Olsztynie i подарowany przez niego do tej szkoły (obecnie I LO w Olszynie).

4. Wyposażenie zabytków techniki:

a) wyposażenie przepompowni ścieków systemu Isaaca Shone przy ul. Wojska Polskiego;

b) wyposażenie podziemnej stacji ejektorowej przy ul. Knosały.

5. Zabytki ruchome należące do osób prywatnych i innych podmiotów:

a) zespół sprzętu aptecznego i pomocniczego (z końca XIX w. i lat międzywojennych XX w.), zgromadzony przez Przedsiębiorstwo „Cefarm”, stanowiący jedyny tego rodzaju zbiór obiektów związanych z zawodem aptekarza i farmaceuty;

b) motocykl Victoria KR 35 SN/WH z 1942 r., stanowiący jeden z niewielu zachowanych egzemplarzy tego modelu;

c) krzyż – pamiątka wydarzeń z sierpnia 1981 roku, znajdujący się w hali Olsztyńskich Zakładów Graficznych. Krzyż został ujęty rejestrze zabytków ruchomych ze względu na wartość historyczną i symboliczną;

d) napis przestrzenny „Dworzec Autobusowy” w kompleksie dworca głównego przy Pl. Konstytucji 3 Maja;

e) napis przestrzenny „Dworzec Kolejowy” umieszczony na dachu oraz mozaika ścienna znajdująca się między kasami biletowymi w kompleksie dworca głównego przy Pl. Konstytucji 3 Maja;

f) mozaika ścienna umieszczona przy schodach prowadzących na antresolę w budynku dworca autobusowego przy Pl. Konstytucji 3 Maja.

Do rejestru nie wpisuje się obiektów wpisanych do inwentarza muzeum lub wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego. Zbiory muzealne i archiwalne chronione są na podstawie odrębnych przepisów. Na terenie Olsztyna znajdują się w następujących instytucjach: Muzeum Warmii i Mazur, Muzeum Archidiecezji Warmińskiej, Archiwum Państwowe, Archiwum

8.5. Zabytki archeologiczne

Na terenie miasta znajdują się liczne zabytki archeologiczne, w tym nawarstwienia kulturowe starego miasta, relikty systemu fortyfikacji miejskich oraz inne ślady dawnego osadnictwa. Analizując zasoby archeologiczne miasta Olsztyna oparto się przede wszystkim na wynikach badań w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP - arkusze 23-60, 23-61, 23-62, 24-60, 24-61, 24-62, 25-61), jak również na opracowaniach wyników prac wykopaliskowych przeprowadzonych w obrębie miasta głównie w okresie powojennym. Uwzględnione również zostały wszelkie dostępne informacje o charakterze archiwalnym zawierające istotne treści dotyczące znalezisk archeologicznych z terenu Olsztyna i najbliższych okolic pochodzące głównie z szeroko pojętego okresu przed drugą wojną światową i będące efektem poszukiwań i opracowań badaczy niemieckich, a także rejestr zabytków archeologicznych znajdujący się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Olsztynie.

Weryfikacja tych materiałów pozwoliła na sformułowanie dwóch podstawowych wniosków:

- zarówno samo miasto Olsztyn, jak też najbliższą jego okolicę cechuje znaczne nasycenie stanowiskami archeologicznymi, bądź też pojedynczymi śladami świadczącymi o działalności człowieka na tym terenie na przestrzeni dziejów.
- zarejestrowane stanowiska i ślady osadnicze prezentują szerokie spektrum chronologiczne poczynając od neolitu, aż po późne średniowiecze i czasy nowożytne potwierdzając ciągłość osadniczą na tym terenie.

Najstarsze ślady osadnicze odkryte w rejonie Olsztyna pochodzą z epoki mezolit (8000-4500 p.n.e.) i zostały zarejestrowane w okolicy Alei Wojska Polskiego i Kortowa.

Młodsza epoka kamienia, zwana neolitem (4500-1500 p.n.e.) przyniosła zasadnicze zmiany w życiu pradziejowego człowieka, związane z upowszechnieniem się rolnictwa i hodowli. Uprawa zbóż i konieczność przetwarzania żywności, wymusiły bardziej osiadły tryb życia, a tym samym konieczność budowania bardziej trwałych i solidnych domostw. Ta względnie stabilna egzystencja wpłynęła zapewne na zwiększenie populacji ludności zamieszkującej tereny dzisiejszego miasta i jego najbliższą okolicę. Fakt ten znalazł swoje odzwierciedlenie w znacznie większej ilości stanowisk archeologicznych pochodzących z tego okresu. Na znaleziska archeologiczne głównie w postaci pojedynczych zabytków pochodzących z neolitu natrafiono min.: w okolicy Alei Wojska Polskiego, ogródków działkowych przy ulicy Kościuszki, a także w rejonie Gutkowa, Redykajni i Kortowa, Nikielkowa oraz w rejonie jeziora Wadąg. Natomiast pierwszą osadę neolityczną

zarejestrowano na prawym brzegu Łyny, przy polnej drodze prowadzącej z Jarot do szosy Olsztyn-Warszawa w okolicy mostu na rzece.

Neolit na terenie Polski północno-wschodniej kończy się ok. 1500 p.n.e. Wtedy też następuje zmiana w obrządku pogrzebowym polegająca na kremacji ciał. Zaczyna się wówczas nowa epoka, której wyznacznikiem było pojawienie się i upowszechnienie przedmiotów wykonanych z nowego surowca jakim był brąz. Najbardziej znanym stanowiskiem archeologicznym z epoki brązu, a właściwie z młodszych jej faz, jest osiedle położone na prawym brzegu Łyny, przy ulicy Grabowskiego, przed wojną zwane przedmieściem *Hermenau*. Ślady osadnictwa z młodszej epoki brązu znane są również z Dajtek, Posort i Brzezin, a cmentarzysko z tej epoki odkryte zostało w Lesie Miejskim i w rejonie Likus.

Początek kolejnej epoki funkcjonowania grup ludzkich na terenie Polski północno-wschodniej ma miejsce ok. VI w. p.n.e. i nosi nazwę wczesnej epoki żelaza. Nazwa ta ma jednak charakter umowny, gdyż praktyczna znajomość wykorzystania żelaza na tych terenach była sprawą znacznie późniejszą. Należy podkreślić fakt, że badania w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski potwierdziły ciągłość osadniczą grup ludzkich zamieszkujących te tereny. W dalszym więc ciągu funkcjonują osiedla w Pozortach, Brzezinach, Jarotach. Znaleziono również ślady świadczące o ciągłości osadniczej na terenie Kortowa. Pozostałości osadnictwa z epoki żelaza odkryto również w rejonie Likus i Dajtek. Ludność tej kultury kontynuowała ciałopalny obrządek pogrzebowy społeczeństw epoki brązu, chowając zmarłych zarówno w grobach płaskich, jak też w kurhanach. Przykłady pochówków w kurhanach zostały odkryte w Redykajnach oraz w Łęgajnach.

Okres wpływów rzymskich, przypadający na pierwsze stulecie n.e. przejawiał się na terenie Polski północno-wschodniej rozwojem kontaktów handlowych. Na wielu terenach kontakty te potwierdzone zostały licznymi cennymi znaleziskami, głównie w postaci monet cesarstwa rzymskiego. Jak do tej pory tego typu znaleziska nie zostały odnotowane w granicach administracyjnych Olsztyna.

Podobnie jak w minionych epokach, również w okresie wędrówek ludów miała miejsce kontynuacja wcześniejszego osadnictwa. Prócz wcześniej istniejących osad natrafiono również na ślady siedzib ludzkich w rejonie obecnej ulicy Pstrowskiego. Z okresu wędrówek ludów znana jest również duża osada otwarta położona przy ulicy Sikorskiego.

Nie nękane walkami i konfliktami, jak również nie niepokojone migracjami plemion tereny Polski północno-wschodniej sprzyjały tworzeniu się społeczności plemiennych przodków Prusów – zachodnich Bałtów. Rejon Olsztyna zamieszkiwał południowo-zachodni odłam plemion pruskich, zwanych Galinami. Nie zakłócany niczym rozwój gospodarczy doprowadził do rozwarstwienia

społecznego wewnątrz poszczególnych plemiennych, a znaczne różnice majątkowe stały się powodem walki o władzę. Konflikty pomiędzy poszczególnymi grupami plemiennymi znalazły swoje odzwierciedlenie w powstawaniu grodzisk, czyli osad o charakterze warownym. Te formy obronne zachowane w terenie w postaci charakterystycznych wyniesień znane są również z terenów administracyjnych miasta. Ślady założenia obronnego zwanego „zaklętym zamkiem” znane są z Lasu Miejskiego w zakolu Łyny w pobliżu Diabelskiego Mostu. Na pozostałości grodzisk natrafiono również w Tracku, Słupach i rejonie jeziora Ukiel. Należy w tym miejscu również wspomnieć o grodzisku w Łupstychu znanym z literatury niemieckiej jako gródek strażniczy – Lange Hagen, który miał znajdować się przy przesmyku między jeziorami Wadąg i Kiernoz. Godnym uwagi jest z pewnością gródek w Bartążku – przy południowo-zachodnim brzegu jeziora Bartąg, którego wprawdzie lokalizacją znajduje się poza obrębem miasta Olsztyn, a który odegrał istotną rolę, jeżeli chodzi o akt lokalizacji miasta. Otóż, wiosną 1348 roku, w tym właśnie miejscu trzy osobistości kapituły: Hartmut – proboszcz katedralny, Jan – dziekan oraz Jan – kustosz podjęli decyzję o budowie zamku i miasta – obecnego Olsztyn.

Do rejestru zabytków wpisane są nawarstwienia kulturowe starego miasta, stanowiące odrębną wartość dotyczącą wiedzy na temat wyglądu i funkcjonowania miasta okresu lokacji. Ponadto na terenie miasta znajdują się 103 stanowiska archeologiczne.

8.6. Wartości niematerialne na terenie Olsztyna

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej w październiku 2003 r. „niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza: praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. Niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Powyższa inicjatywa wynikała z tego, że tak ulotne sfery jak: tradycja duchowa, ustna historia, wiedza tradycyjna, religia, muzyka, język, pozostawały na marginesie dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

Nakreślone przez UNESCO dziedziny zostały w naszym kraju (2011 r.) przeformułowane przez Działający przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds.

Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, aby odzwierciedlały specyfikę polską jako:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Dziedzictwo niematerialne jest traktowane jako drugi, obok dziedzictwa materialnego, składnik dziedzictwa kulturalnego. Przekazywane jest z pokolenia na pokolenie, jego istotą jest odtwarzanie przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

Do wartości niematerialnych, które identyfikowane są na terenie Olsztyna zalicza się:

- gwarę warmińską, która powstała w wyniku nakładania się na siebie różnych zjawisk językowych – począwszy od języka starobałtyjskiego (pruskiego), poprzez język osadników niemieckich i polskich, staropolszczyznę powszechną na ziemiach pruskich w okresie nowożytnym, kończąc na germanizmach wprowadzanych w wieku XIX; ochrona i popularyzacja gwary jest bardzo ważna dla powojennych pokoleń, które patrzą otwarcie w przyszłość i próbują odnaleźć na Warmii swoje miejsce, ale nie można budować przyszłości bez znajomości przeszłości i bez możliwości utożsamiania się z nią. W ostatnich latach gwarę jest popularyzowana poprzez drukowanie gawęd warmińskich w lokalnej prasie i czytanie ich w Radio Olsztyn, organizowane są szkolenia na podstawie Elementarzy gwary warmińskiej oraz prowadzony jest fanpage „[Gwara Warmińska](#)” na Facebooku. Do dzisiaj pozostało kilkanaście rodzin, które znają gwarę i ją rozumieją. Coraz więcej osób chce poznawać nowe słówka i wplatać je do swoich wypowiedzi. Wykorzystują ją zespoły muzyczne i śpiewacze. Dla dzieci organizowane są konkursy recytatorskie. Nie chodzi zatem o powszechną i obowiązkową naukę gwary dla wszystkich, ale o umożliwienie poznania i kształtowania umiejętności rozumienia poszczególnych słówek, zwrotów, krótkich tekstów i dialogów,
- hymn i hejnał „O Warmio moja miła”,
- miejsca kultu religijnego: kapliczki przydrożne usytuowane na terenie miasta,
- historyczne postaci związane z miastem, wśród nich takie, których dorobek przyniósł im ponadlokalny rozgłos:
  - Mikołaj Kopernik,

- Erich Mendelsohn,
- Feliks Nowowiejski,
- Maria Zientara – Malewska,
- wielokulturowość miasta, związana z współwystępowaniem na terenie miasta grup społecznych o odmiennych cechach, takich jak: język, wyznanie, przynależność etniczna, jako pokłosie sytuacji migracyjnej, która na terenie naszego województwa nastąpiła po II wojnie światowej.

Wiele miejsc i postaci zasłużonych dla miasta oraz wydarzeń historycznych została upamiętniona w Olsztynie za pomocą tablic pamiątkowych. Są to inicjatywy podejmowane przede wszystkim przez społeczność lokalną co daje obraz wspólnoty samorządowej świadomej historii miejsca, w którym przyszło jej żyć oraz szanującej jego przeszłość. Ewidencja tablic i pomników usytuowanych na terenie miasta prowadzona jest przez Wydział Kultury i Ochrony Zabytków, dostępny jest na stronie <https://zabytki.olsztyn.eu>.

9. Diagnoza stanu zachowania zasobu zabytkowego stanowiącego własność Gminy Olsztyn

W zasobie znajdują się przede wszystkim zabytki nieruchome architektury i budownictwa, fragmenty miejskich murów obronnych, zespoły zabudowy, obiekty użyteczności publicznej oraz pełniące funkcje mieszkalne, parki i inne formy historycznej zieleni, cmentarze, kapliczki przydrożne, oraz pomniki.

Opracowana w 2007 r. „Waloryzacja konserwatorska zabytków nieruchomych stanowiących własność Gminy Olsztyn” zwraca uwagę na wysoką wartość zabytkową tych obiektów: *„budynki pozostające własnością Gminy Olsztyn cechuje duży stopień zachowania oryginalnej substancji zabytkowej przy jednoczesnym niedostatecznym stanie zachowania. Obiekty te wymagają niejednokrotnie w trybie pilnym podjęcia prac remontowych, w tym pilnych, zabezpieczających substancję zabytkową, stanowiącą o ich wartości”*.

W najlepszym stanie zachowania są obiekty związane z pełnieniem funkcji użyteczności publicznej, w szczególności te, które poddane zostały w ciągu ostatnich lat kompleksowym działaniom rewitalizacyjnym:

- ul. Bałtycka 45;
- ul. Dąbrowszczaków 3;
- park w Jakubowie;
- ul. Knosały, dawny tartak;
- ul. Knosały, dawna zajezdnia trolejbusowa;

- ul. Leśna 36;
- ul. Staromiejska 1;
- ul. Wyzwolenia 30.

Pozostałe obiekty wymagają interwencji konserwatorskich i budowlanych w zakresie wynikającym z aktualnego stanu zachowania. Podstawowy problem stanowią zaniedbania wynikające z braku prowadzenia regularnych i profilaktycznych konserwacji, niekiedy na przestrzeni nawet kilkudziesięciu lat, co w chwili obecnej skutkuje koniecznością poniesienia znacznych nakładów finansowych na, często skomplikowane, prace restauratorskie. Najważniejszą przyczyną złego stanu zabytków są zbyt małe środki finansowe w odniesieniu do potrzeb.

Spośród budynków użyteczności publicznej, następujące obiekty wymagają pilnego podjęcia prac:

- Kajki 6;
- Mickiewicza 6;
- Niepodległości 18;
- Niepodległości 44;
- Emilii Plater 3;
- Piastowska 13;
- Żołnierska 13.

Osobną grupę stanowią budynki mieszkalne. W większości wymagają one podjęcia prac, związanych ze złym stanem zachowania podstawowych elementów takich jak dachy, elewacje, klatki schodowe, instalacje, stolarka otworowa. Do podstawowych przyczyn złego stanu zachowania budynków mieszkalnych należą: brak bieżących prac konserwatorskich i remontowych, podejmowanie interwencji wyłącznie wówczas gdy stan zachowania elementu zabytku jest katastrofalny i niezbędna jest wymiana substancji, intensywne zasiedlanie lokali, dewastacja powodowana przez najemców lokali. W najgorszym stanie zachowania znajdują się budynki:

- ul. Królowej Jadwigi 8, 9, 10, 11,12;
- Mickiewicza 27;
- Mieszka I 17.

W najgorszym stanie zachowania jest grupa budynków długotrwale wyłączonych z użytkowania co powoduje zniszczenia lub uszkodzenia substancji zabytkowej.

- dawny dwór przy ul. Trackiej 15;
- budynki pokoszarowe w zespole zabudowy przy ul. Dąbrowskiego/Gietkowskiej;

- dawny areszt UB przy ul. Warszawskiej 101-103.

W grupie zabytkowej zieleni działań rewaloryzacyjnych wymagają:

- dawne założenie parkowe przy ul. Metalowej;
- dawne założenie parkowe przy ul. Trackiej.

Zachowane odcinki miejskich murów obronnych usytuowane na obszarze Starego Miasta w Olsztynie, wymagają stałych działań zabezpieczających oraz prac restauratorskich.

Zabytkowe cmentarze wymagają sukcesywnego wykonywania prac konserwatorskich oraz działań profilaktycznych. Corocznie prowadzone działania przyczyniły się do znaczącej poprawy stanu ich zachowania.

Usytuowane w przestrzeni miejskiej kapliczki przydrożne, rzeźby i pomniki znajdują się ogólnie w dostatecznym stanie zachowania, wymagają natomiast stałych działań profilaktycznych.

Ostatnią grupę stanowią zabytki archeologiczne, których podstawowym problemem jest brak składnicy zabytków ruchomych wydobytych w trakcie badań archeologicznych sukcesywnie prowadzonych na terenie miasta. Dotyczy to głównie obiektów niewpisanych do rejestru zabytków, wskazanych za pomocą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Ich faktyczne rozpoznanie następuje zwykle doraźnie, przy okazji realizowania robót inwestycyjnych. Nie jest to sytuacja korzystna zarówno dla zabytków, które przez przypadek mogą bardzo łatwo ulec nieodwracalnemu zniszczeniu, jak i dla samych inwestycji, które ulegają opóźnieniom w związku z nieoczekiwanymi odkryciami w trakcie prac.

10. Analiza SWOT

Analiza SWOT jest podstawowym i powszechnie stosowanym narzędziem diagnostycznym pozwalającym na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji w konkretnym aspekcie, i stanowi zestawienie następujących cech:

Strenghts – silne strony,

Weaknesses – słabe strony,

Opportunities – szanse,

Threats – zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony) oraz na czynniki zewnętrzne (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru na czynniki pozytywne (silne strony, szanse) oraz negatywne (słabe strony, zagrożenia).

Poniżej, w formie analizy **SWOT** zestawionej tabelarycznie, wskazano cechy stanu obecnego (silne i słabe strony) oraz spodziewane lub możliwe zjawiska przyszłe (szanse i zagrożenia) związane z problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego miasta.

Przedstawiono najważniejsze problemy obiektów zabytkowych Olsztyna wynikające z lokalnych uwarunkowań, a także atuty i możliwości, których wykorzystanie jest szansą na stworzenie warunków trwałego zachowania dziedzictwa.

Należy zaznaczyć, że wiele ze wskazanych cech wymienionych jako słabe strony i zagrożenia ma charakter ogólnopolski.

Silne strony	Słabe strony
<ol style="list-style-type: none"> 1. duży udział substancji zabytkowej w strukturze miasta, w tym obiektów o wysokiej randze historycznej; 2. zachowane w obrębie starego miasta obiekty średniowieczne, w tym relikty dawnego systemu obronnego; 3. różnorodność zasobu zabytkowego, dokumentującego najważniejsze etapy historii i rozwoju miasta; 4. istniejąca podstawa prawna udzielania dotacji z budżetu miasta na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla podmiotów spoza sektora finansów publicznych; 5. doświadczenie samorządu oraz wyspecjalizowanych podmiotów w pozyskiwaniu środków na ochronę i opiekę nad zabytkami; 6. zrewaloryzowane zabytkowe obiekty sakralne oraz użyteczności publicznej, będące wizytówkami miasta; 7. dobre rozpoznanie zasobu zabytkowego z terenu gminy; 8. duża aktywność w zakresie dokumentowania obiektów zabytkowych; 9. funkcjonowanie na terenie miasta jednostek i instytucji wyspecjalizowanych w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego (NID, WUOZ, muzea); 10. funkcjonowanie na terenie miasta samorządowych instytucji kultury; 11. bogaty zasobów zabytków ruchomych, zgromadzone w obiektach sakralnych 	<ol style="list-style-type: none"> 1. przewaga złego stanu technicznego obiektów zabytkowych; 2. długotrwałe wyłączenie z użytkowania i degradacja zabytkowych zespołów pokoszarowych; 3. zły stan zachowania wnętrz kwartałów zabudowy w dzielnicach historycznych; 4. niewystarczające możliwości finansowe właścicieli zabytków na ich konserwację i rewaloryzację; 5. brak wystarczającej liczby wykonawców wyspecjalizowanych w dziedzinach dokumentowania, badania i prowadzenia prac w zabytkach; 6. rozdrobniona własność w budynkach zabytkowych; 7. brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w historycznych dzielnicach miasta; 8. brak magazynu ruchomych elementów zabytkowych; 9. brak samodzielnej jednostki w strukturach Urzędu Miasta odpowiedzialnej za realizację zadań w zakresie określonym w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami; 10. mnożenie reklam i innych nośników na obiektach i obszarach historycznych; 11. niedostateczne wykorzystywanie potencjału zabytków do celów ogólnodostępnych; 12. mała ilość publikacji popularno-naukowych dotyczących dziedzictwa kulturowego miasta;

<p>oraz obiektach muzealnych;</p> <p>12. funkcjonowanie strony internetowej poświęconej olsztyńskim zabytkom, stanowiącej ważną bazę wiedzy o lokalnym dziedzictwie.</p>	<p>13. mała ilość dokumentacji w formie cyfrowej wykonanych dla obiektów zabytkowych;</p> <p>14. brak programów edukacyjnych dotyczących dziedzictwa na poziomie lokalnym</p>
<p>Szanse</p>	<p>Zagrożenia</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. funkcja miasta jako stolicy województwa i metropolitalne aspiracje Olsztyna; 2. atrakcyjne położenie geograficzne miasta, na trasie popularnych kierunków turystycznych; 3. uwzględnienie zagadnień związanych z ochroną zabytków w dokumentach strategicznych i planistycznych na poziomie lokalnym; 4. wykorzystywanie zasobu dziedzictwa materialnego na funkcje ogólnodostępne, użyteczności publicznej, w tym: kulturalne, edukacyjne; 5. wzrost świadomości właścicieli zabytków w zakresie zachowania wartości zabytków i ochrony oraz eksponowania ich wartości; 6. wzrost zainteresowania właścicieli zabytków prowadzeniem prac konserwatorskich w częściach wspólnych nieruchomości; 7. możliwość pozyskiwania funduszy z UE na działania dotyczące dziedzictwa kulturowego; 8. możliwość pozyskiwania dotacji z budżetu miasta na prace przy zabytkach; 9. duża aktywność organizacji społecznych działających na polu ochrony dziedzictwa kulturowego; wzrost inicjatyw lokalnych i aktywności organizacji pozarządowych w zakresie opieki nad zabytkami; 10. promocja zasobów zabytkowych; 11. identyfikacja, badania, dokumentowanie lokalnego dziedzictwa niematerialnego; 12. wzmocnienie ochrony konserwatorskiej Zamku Kapituły 	<ol style="list-style-type: none"> 1. zmniejszenie środków budżetowych Gminy Olsztyn, przeznaczanych corocznie na ochronę zabytków; 2. pogarszający się stan techniczny zabytków nieużytkowanych, pełniących funkcje publiczne i mieszkaniowe; 3. brak decyzji dotyczących rewitalizacji zabytków długotrwale nieużytkowanych; 4. luki prawne oraz brak spójności i komplementarności w rozwiązaniach legislacyjnych dotyczących ochrony zabytków; 5. niewystarczające opracowanie zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego w dokumentach planistycznych miasta; 6. ograniczenia czasowe prowadzenia prac w zabytkach wynikające z uwarunkowań prawnych, stanowiące istotne utrudnienie w przypadku uzyskania dofinansowania zewnętrznego; 7. podejmowanie samowolnych działań zagrażających wartościom zabytkowym obiektów; 8. brak świadomości społecznej w zakresie potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego; 9. niewystarczające wykorzystywanie w promocji miasta obiektów zabytkowych; 10. odpływ wysoko wykwalifikowanej, w dziedzinie ochrony zabytków, kadry z terenu miasta.

<p>Warmińskiej poprzez podjęcie starań w celu uznania tego zabytku za pomnika historii;</p> <p>13. realizacja zapisów ustawy „krajobrazowej” w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.</p>	
---	--

11. Założenia Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Olsztyna na lata 2020-2023

11.1. Cel strategiczny programu opieki nad zabytkami:

Zachowanie i wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego Olsztyna w procesie jego rozwoju.

11.2. Zadania programu opieki nad zabytkami:

- I. Ochrona i rewaloryzacja zabytków Olsztyna.
- II. Eksponowanie walorów dziedzictwa kulturowego w przestrzeni publicznej.
- III. Badanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego Olsztyna.
- IV. Promocja i popularyzacja walorów dziedzictwa kulturowego Olsztyna oraz podejmowanie działań edukacyjnych w tym obszarze działania.

11.3. Realizacja zadania I: Ochrona i rewaloryzacja zabytków Olsztyna.

W ramach zadania realizowane będą działania inwestycyjne, polegające na prowadzeniu w obiektach zabytkowych prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych służących wyeliminowaniu przyczyn powstawania zniszczeń oraz polepszeniu ich stanu zachowania. W zakresie zabytków stanowiących własność Gminy Olsztyn – jako realizacja zadań własnych, natomiast w przypadku zabytków nie stanowiących własności gminy jako wsparcie w formie dotacji z budżetu miasta, co stanowi kontynuację zadań realizowanych w latach poprzednich.

W związku z nowelizacją ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która miała miejsce we wrześniu 2017 r. oraz dopuszczeniem możliwości udzielania przez jednostki samorządu terytorialnego dotacji celowych na prace przy zabytkach nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, przygotowana uchwała rozszerzająca krąg uprawnionych podmiotów (uchwała nr XLII/776/17 Rady Miasta Olsztyna z dnia 29 listopada 2017 r. w sprawie określenia zasad udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, usytuowanym na terenie Miasta Olsztyna (Dz. Urz. Woj. Warm.-Maz. z 2017 r., poz. 5006). Dzięki tej zmianie od 2018 r. na wsparcie finansowe olsztyńskiego samorządu mogą liczyć nie tylko właściciele zabytków wpisanych do rejestru, ale również właściciele obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków miasta Olsztyna.

Działania w zabytkach stanowiących własność samorządu:

- a) adaptacja i rewitalizacja nieużytkowanych zabytków nieruchomości;
- b) poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomości pełniących funkcje użyteczności publicznej oraz mieszkalne, wymagających działań zabezpieczających, konserwatorskich, restauratorskich, interwencji budowlanych;
- c) konserwacja zachowawcza odcinków miejskich murów obronnych w obrębie starego miasta;
- d) konserwacja zachowawcza wyposażenia zabytkowych cmentarzy;
- e) konserwacja kapliczek przydrożnych położonych w przestrzeniach publicznych;
- f) renowacja pomników i rzeźb usytuowanych na terenie miasta;
- g) rewaloryzacja zabytkowej zieleni komponowanej;
- h) utworzenie „magazynu otwartego” dla zbiorów archeologicznych wydobytych w trakcie badań prowadzonych na terenie Olsztyna (Realizacja projektu „Bałtycka Odyseja”);
- i) utworzenie magazynu dla oryginalnych detali demontowanych z zabytków Olsztyna;
- j) kompleksowe zagospodarowanie zabytkowych przestrzeni starego miasta w Olsztynie poprzez utworzenie pierścienia plant oraz uczytelnienie pierścienia obwarowań istniejących oraz odkrytych w trakcie prowadzonych sukcesywnie przez Gminę Olsztyn badań archeologicznych.

11.4. Realizacja zadania II: Eksponowanie walorów dziedzictwa kulturowego w przestrzeni publicznej

- a) współfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach nie stanowiących własności Gminy Olsztyn, poprzez wsparcie systemem dotacji z budżetu miasta;
- b) współfinansowanie prac konserwatorskich starodruków i zespołów akt archiwalnych przechowywanych na terenie Olsztyna.

W ramach stałego podnoszenia jakości przestrzeni publicznej miasta realizowane będą działania związane estetyzacją dzielnic historycznych, identyfikowaniem i podkreślaniem walorów zabytkowych w przestrzeni, tworzeniem warunków dla atrakcyjnej turystyki miejskiej związanej z dziedzictwem kulturowym oraz sukcesywnie opracowanie materiałów wyjściowych umożliwiających realizację tego zadania.

Działania:

- a) iluminacja obiektów zabytkowych;
- b) podnoszenie walorów estetycznych zabytków w celu wykorzystania dla rozwoju turystyki;
- c) podnoszenie jakości przestrzeni dzielnic posiadających zasoby zabytkowe;

- d) eksponowanie walorów dziedzictwa kulturowego w przestrzeni publicznej poprzez realizację działań rewaloryzacyjnych w zabytkach;
- e) opracowanie wytycznych konserwatorskich dotyczących zasad umieszczania reklam, tablic i szyldów w historycznych dzielnicach i obszarach miasta;
- f) umieszczanie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapisów mających na celu ochronę zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków (tzn. wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków);
- g) oznakowanie wybranych zabytków tarczą: „zabytek chroniony prawem”.

11.5. Realizacja zadania III: Badanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego Olsztyna.

Wykonywanie specjalistycznych dokumentacji konserwatorskich, które są niezbędnym elementem służącym rozpoznaniu wartości zabytku, umożliwiając prawidłowe prowadzenie prac w obiektach zabytkowych oraz dokumentowanie ich stanu w celach archiwalnych. Badanie i dokumentowanie zabytków odgrywa istotną rolę w procesie ochrony dziedzictwa kulturowego. Mimo sporej aktywności na tym polu wciąż brakuje pełnego rozpoznania lokalnych wartości zabytkowych poszczególnych obiektów. W ramach środków finansowych z budżetu Miasta, przeznaczonych na ochronę zabytków, wykonywane są opracowania dokumentacyjne i badawcze obiektów zabytkowych, zarówno w ramach realizacji zadań własnych jak i poprzez udzielanie dotacji z budżetu miasta.

Działania, zakres badań i dokumentacji:

- a) badania nawarstwień historycznej kolorystyki (elewacje, klatki schodowe, stolarki), w tym badania nieniszczącymi metodami, w świetle UV oraz w podczerwieni;
- b) programy prac konserwatorsko-restauratorskich;
- c) studia historyczno-konserwatorskie dla założeń przestrzennych;
- d) analizy wartościujące zasoby zabytkowe;
- e) ekspertyzy, opinie i konsultacje specjalistyczne dla zabytków ruchomych i nieruchomych;
- f) badania architektoniczne;
- g) badania archeologiczne nawarstwień kulturowych;
- h) opracowywanie materiałów archiwalnych związanych z historią miasta;
- j) interdyscyplinarne badania konserwatorskie, w zależności od typu zabytku (dendrochronologia, petrografia, skład zapraw);
- k) opracowania konserwatorskie umożliwiające prawidłowe prowadzenie prac w zabytkach;
- l) rozpoznanie poszczególnych obiektów związane z przygotowywanym lub realizowanym

procesem inwestycyjnym;

- l) dokumentacje konserwatorskie określone w art. 25 ustawy o ochronie zabytków;
- m) dokumentacje utrwalające stan zachowania zabytków;
- n) plany ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowej;
- o) konserwatorskie inwentaryzacje rysunkowo-pomiarowe zabytków, ich detali i wyposażenia;
- p) karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa;
- r) karty ewidencyjne zabytków ruchomych;
- s) ankiety dla zabytków techniki i obiektów przemysłowych;
- t) aktualizacja kart adresowych zabytków nieruchomości ujętych w gminnej ewidencji zabytków zgodnie ze znowelizowanym rozporządzeniem; współpraca z właścicielami oraz WM-WKZ w zakresie powyższej aktualizacji;
- u) prowadzenie ewidencji rzeźb, pomników, tablic, kamieni pamiątkowych;
- w) współpraca z WKZ, NID, Muzeum Warmii i Mazur, Diecezjalnym Konserwatorem Zabytków, miejskimi instytucjami kultury w zakresie rozpoznania oraz wymiany informacji o zasobach regionalnego dziedzictwa kulturowego; współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie dla oddolnych inicjatyw;
- x) inwentaryzacja, zdigitalizowanie, zmagazynowanie zbiorów i zabytków ruchomych wydobytych na terenie Olsztyna w trakcie badań archeologicznych; utworzenie „magazynu otwartego” dla w/w zbiorów (realizacja projektu „Bałtycka Odyseja”);
- y) digitalizacja zbiorów z archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków zgromadzonych w ramach realizacji zadań własnych samorządu w dziedzinie opieki nad zabytkami;
- z) prowadzenie inwentaryzacji zasobów gminy pod kątem stanu zachowania i wyznaczenia kierunków prac restauratorsko-budowlanych; określenie na tej podstawie potrzeb inwestycyjnych.

11.6. Realizacja zadania IV: Promocja i popularyzacja walorów dziedzictwa kulturowego Olsztyna oraz podejmowanie działań edukacyjnych w tym obszarze działania.

Działania w ramach tego priorytetu polegać będą na popularyzowaniu wiedzy o historii i dziedzictwie kulturowym miasta, podejmowaniu działań edukacyjnych, aktywizujących przez włączanie społeczności lokalnej w proces opieki nad zabytkami. Prowadzone będą działania informacyjne, popularyzacyjne i związane z promocją zabytków gminy i walorów krajobrazu kulturowego oraz upowszechnianiem wiedzy o zasadach konserwatorskich. Działania te realizowane będą przy współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami wyspecjalizowanymi w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Działania:

- a) wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu edukację w zakresie poszanowania materialnego dziedzictwa;
- b) promocja rezultatów przeprowadzonych działań rewaloryzacyjnych w zabytkach Olsztyna oraz prezentacja realizacji konserwatorskich (foldery, strona internetowa, informacje dla mediów);
- c) publikacja wydawnictw dotyczących dziedzictwa kulturowego miasta (olsztyński rocznik konserwatorski, monografie zabytków, katalog zabytkowych witraży);
- d) wykonywanie materiałów promocyjnych (foldery informacyjne, ulotki, gadżety);
- e) opracowywanie szlaków, tras i ścieżek tematycznych prezentujących dziedzictwo kulturowe Olsztyna umożliwiającą zapoznanie się z walorami kulturowymi miasta;
- f) organizacja seminariów, spotkań, warsztatów o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym;
- g) organizacja i wspieranie organizacji konkursów, ze szczególnym uwzględnieniem tego typu inicjatyw prowadzonych wśród dzieci i młodzieży;
- h) organizacja wystaw tematycznych z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego;
- i) udział w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa na terenie miasta;
- j) opracowanie mapy zabytków Olsztyna;
- k) identyfikacja, badania, dokumentowanie, opracowanie listy lokalnego dziedzictwa niematerialnego oraz jego promocja;
- l) promocja tradycyjnych form i cech lokalnej architektury (w zakresie kolorystyki, materiałów, detalu architektonicznego);
- ł) prowadzenie strony internetowej poświęconej olsztyńskim zabytkom: www.zabytki.olsztyn.eu;
- m) upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w ramach systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizowanie zajęć edukacja dzieci i młodzieży;
- n) współpraca ze społecznymi opiekunami zabytku;
- o) współpraca z użytkownikami zabytków w zakresie przygotowywania działań rewaloryzacyjnych;
- p) współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa, Muzeum Warmii i Mazur, Diecezjalnym Konserwatorem Zabytków, miejskimi instytucjami kultury w działaniach edukacyjno – popularyzacyjnych;
- r) kształtowanie kompetencji kadr zajmujących się ochroną zabytków;
- s) kontynuacja działań realizowanych w ramach Stowarzyszenia „Europejski Szlak Gotyku Ceglanego” (EUROB), do którego Miasto Olsztyn przystąpiło na podstawie Uchwały Rady Miasta Olsztyna Nr XXVII/327/08 z 25.06.2008 r. Stowarzyszenie podejmuje działania polegające na

tworzeniu warunków dla atrakcyjnej turystyki miejskiej związanej z dziedzictwem kulturowym:

- rozwój strony internetowej www.eurob.org – prowadzonej w języku niemieckim, angielskim i polskim – daje możliwość umieszczania informacji i ciekawostek o poszczególnych obiektach, o ważnych wydarzeniach kulturalnych w mieście, inne informacje mogące zainteresować turystów, propozycje wycieczek jedno- i kilkudniowych pomiędzy miastami i obiektami na szlaku;
- rozpowszechnianie wydawnictw promocyjnych – broszury i foldery informacyjne (dostępne również na stronie internetowej szlaku); wydano foldery informacyjne o miastach uczestniczących w stowarzyszeniu, o podróżach wśród miast szlaku. W Olsztynie foldery dostępne są w Biurze Promocji i Turystyki, w Miejskiej Informacji Turystycznej oraz w obiektach noclegowych;
- umieszczanie na obiektach gotyckich tablic informacyjnych z logo Stowarzyszenia i informacjami o danym zabytku.

12. Instrumenty realizacji programu

- **instrumenty prawne** – wykorzystywanie istniejących możliwości zawartych w aktach prawa powszechnego oraz na tworzeniu aktów prawa miejscowego;
- **instrumenty finansowe** – finansowanie zadań w ramach środków budżetowych będących w dyspozycji gminy Olsztyn, korzystanie z środków zewnętrznych;
- **instrumenty społeczne** – wszelkie działania umożliwiające realizację działań założonych w programie we współpracy ze społecznością lokalną: prowadzenie szeroko ujętej edukacji kulturowej: organizacja spotkań, konferencji, konsultacji, informowanie opinii publicznej za pomocą prasy, telewizji, internetu itp.;
- **instrumenty koordynacji** – współpraca z jednostkami administracji rządowej, samorządowymi instytucjami kultury, administratorami zabytków, organizacjami pozarządowymi w zakresie opieki nad zabytkami;
- **instrumenty kontrolne** – aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków, sporządzanie raz na dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ, monitorowanie procesów i zjawisk zachodzących w zakresie dziedzictwa kulturowego miasta Olsztyna.

13. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót

budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac przy zabytkach mogą ubiegać się o dofinansowanie na prace przy zabytkach z wielu źródeł, które ogólnie podzielić można na krajowe i zagraniczne. Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

13.1. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania prac w zabytkach są środki budżetu państwa, będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, przydzielane w ramach programów operacyjnych.

Program „Ochrona zabytków”, Instytucja Zarządzająca: Departament Ochrony Zabytków:

Na rok 2020 strategicznym celem w/w programu było zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Środki przyznawane są na podstawie Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Program „Infrastruktura kultury”, Instytucja Zarządzająca: Departament Szkolnictwa Artystycznego i Edukacji Kulturalnej:

- celem programu jest poprawa funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej.

Program „Ochrona zabytków archeologicznych”, Instytucja Zarządzająca: Narodowy Instytut

Dziedzictwa:

- celem programu jest ewidencja i dokumentowanie zabytków archeologicznych, badanie zabytków archeologicznych nowoczesnymi, nieinwazyjnymi metodami oraz upowszechnianie wyników przeprowadzonych nie inwestorskich badań archeologicznych.

Program „Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju”, Instytucja Zarządzająca: Departament Dziedzictwa Kulturowego:

- celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

Program „Promesa MKiDN, Instytucja Zarządzająca: Departament Funduszy i Spraw Europejskich:

- strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich.

13.2. Warmińsko-Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Wojewódzki Konserwator Zabytków, w ramach środków finansowych z budżetu państwa, udziela dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Rodzaj dofinansowania określa art. 76 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- dotacja na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone w danym roku budżetowym;
- refundacja na prace przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku

Wniosek o udzielenie dotacji może złożyć właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru zabytków. O udzielenie refundacji prac, przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu

wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ponadto Warmińsko-Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela dotacji, w drodze otwartego konkursu, na podstawie ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na realizację zadań publicznych z zakresu ochrony dóbr kultury.

13.3. Fundusz Kościelny

Instytucją Zarządzającą Funduszem Kościelnym jest Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji (Wydział Mniejszości Narodowych i Etnicznych). Beneficjentami tych środków są osoby prawne kościoła katolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych działających na podstawie ustaw o stosunku Państwa do kościoła. Cele funduszu to między innymi remonty i konserwacja obiektów sakralnych o wartości zabytkowej.

13.4. Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. Fundusz zasilany jest karami administracyjnymi oraz nawiązkami orzekanymi przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów zabytków od 1 stycznia 2018 r. Środkami dysponuje Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

13.5. Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych. Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wsparcie udzielane jest w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

13.6. Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy na prace przy zabytkach są fundacje, w tym m. innymi fundacje: LOTTO, Polska Miedź – KGHM, PGNiG, Orange, fundacje bankowe.

13.7. Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego

Z budżetu Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego udzielane są dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane oraz dokumentacje przy zabytkach wpisanych do rejestru, usytuowanych na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe oraz znajdujących się w złym stanie technicznym. Zasady udzielania dotacji szczegółowo określa Uchwała Nr XLIV/847/10 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 26 października 2010 r. w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu samorządu województwa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru.

13.8. Środki z budżetu miasta Olsztyna

Głównym źródłem finansowania działań zaplanowanych w programie jest budżet Miasta Olsztyna.

Wsparciem ze strony Miasta Olsztyna dla właścicieli obiektów zabytkowych jest możliwość otrzymania dofinansowania na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych. Zgodnie z Uchwałą Nr XLII/776/17 Rady Miasta Olsztyna z dnia 29 listopada 2017 r. w sprawie określenia zasad udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, usytuowanym na terenie Miasta Olsztyna (Dz. Urz. Woj. Warmińsko-Mazurskiego z 2017. 5006), z budżetu miasta mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac wykonywanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz ujętym w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja może być udzielona osobie fizycznej lub prawnej, posiadającej tytuł prawny do zabytku, zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wnioski wg wzoru określonego w Zarządzeniu nr 18 Prezydenta Olsztyna z dnia 8 stycznia 2018 r. sprawdzane są pod względem formalnym a następnie opiniowane przez Komisję Konkursową. Dotacje przyznaje Rada Miasta Olsztyna na wniosek Prezydenta Olsztyna. Wysokość środków przeznaczonych na dotacje uchwała Rada Miasta Olsztyna corocznie w budżecie Miasta Olsztyna.

Wsparciem dla organizacji pozarządowych są dotacje celowe z budżetu miasta na realizację priorytetowych zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego wykonywanych przez organizacje działające w sferze pożytku publicznego we współdziałaniu z Miastem Olsztyn. Na każdy rok uchwalany jest „Programu współpracy Miasta Olsztyn z organizacjami pozarządowymi

oraz podmiotami uprawnionymi ustawą o działalności pożytku publicznego i wolontariacie”. Zgodnie założeniami Programu celem współpracy z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego, w zakresie Ochrony Dóbr Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jest wspieranie działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków oraz popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz ich znaczenia dla historii i kultury. Główne zadania planowane do realizacji z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego to:

- ochrona starodruków i zespołów akt archiwalnych ze zbiorów historycznych znajdujących się na terenie Olsztyna,
- popularyzacja i edukacja w zakresie ochrony zabytków.

Wysokość środków budżetowych na realizację powyższych zadań ustalana jest w podejmowanej uchwale budżetowej na rok następny.

13.9. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy udziale funduszy z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego dystrybuowanych na poziomie krajowym oraz na poziomie województw:

- środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym,
- środki z Regionalnego Programu Operacyjnego, dystrybuowane na poziomie województwa,
- środki z Europejskich programów specjalnych, np. współpracy transgranicznej.

13.10. Inne formy wsparcia

Dodatkową formą wsparcia dla właścicieli obiektów zabytkowych jest tzw. „finansowanie pośrednie” czyli ulgi i zwolnienia w granicach przewidzianych odrębnymi przepisami prawa. Wśród nich należy wymienić m. in.:

- ustawę z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, która określa 50% obniżkę w wysokości wnoszonych opłat dla nieruchomości gruntowych wpisanych do rejestru zabytków z tytułu użytkowania wieczystego, trwałego zarządu oraz w cenie sprzedawanej nieruchomości (przy czym bonifikata ta przewidziana jest dla konkretnych stawek podatkowych określonych w przepisach oraz może być podwyższona lub obniżona za zgodą właściwego organu);
- ustawę z 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych, na mocy której od podatku od

nieruchomości zwalnia się grunty i budynki indywidualnie wpisane do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie i opiece nad zabytkami, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej;

-ustawę z 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn, na mocy której osoby zaliczane do I i II grupy podatkowej, które nabyły w drodze spadku zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków i zabezpieczają go oraz konserwują zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zwolnione są z podatku od spadków.

14. Monitoring realizacji Programu

Przez cały okres realizacji programu przewidziane jest systematyczne prowadzenie monitoringu i ewaluacji realizowanych zadań. Monitoring będzie polegał m. in. na bieżącej ocenie działań, identyfikowaniu trudności, obszarów problemowych i obszarów ryzyka oraz rekomendowaniu działań naprawczych i nowych rozwiązań. Ewaluacja będzie polegała na ocenie realizacji założeń i celów programu oraz oszacowaniu jego kluczowych efektów.

Zadania angażujące środki publiczne będą sprawozdawane w ramach oceny realizacji budżetu miasta, na koniec każdego okresu rozliczeniowego zgodnie z ustawą o finansach publicznych. Dane i analizy z tych podsumowań także zostaną wykorzystane do oceny realizacji programu.

Przykładowe kryteria prowadzenia oceny realizacji programu:

- poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami w poszczególnych latach;
- liczba zabytków, które objęto pracami restauratorskimi, dofinansowanych z dotacji gminnych;
- liczba zabytków stanowiących własność Gminy Olsztyn, poddanych działaniom restauratorskim w ramach realizacji zadań własnych;
- liczba przygotowanych wydawnictw na temat dziedzictwa kulturowego;
- liczba zrealizowanych działań edukacyjnych na terenie miasta.